

ADD, wat moet ik ermee?

Onderwijsbehoeften van kinderen met ADD

Jacolie van Doorn

GEGEVENS

Naam student:	Jacolien van Doorn
School:	Christelijke Hogeschool Ede
Studie:	Leraar Basisonderwijs (Pabo)
Datum:	juni 2014
Afstudeerbegeleider:	Henk Rietdijk

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord.....	3
Inleiding afstudeeronderzoek	4
Aanleiding.....	5
1. Theoretische onderbouwing	6
HOOFDSTUK 1 – Wat is ADD?	7
1.2 Kenmerkende eigenschappen van ADD	8
1.1.2 Elk persoon met ADD is anders	8
1.2.2 Hoe ADD herkent kan worden	8
1.3 Conclusie	9
HOOFDSTUK 2 - ADD een vorm van ADHD?	10
2.1.1 Het DSM 4	10
2.1.2 Het DSM 5	10
2.2.1 Conclusie kenmerken add en adhd	14
2.3 Verschillen tussen ADD en ADHD.....	15
2.4 Conclusie	17
HOOFDSTUK 3 - ADD in de klas	18
3.1 Werkhouding.....	18
3.2.1 Kenmerken van de taak.....	18
3.6 Verschil in gedrag tussen jongens en meisjes	21
3.7 Wat kan een leerkracht doen?	22
3.8 Conclusie	23
HOOFDSTUK 4 - ADD en het brein	25
4.2 Bestuursfunctie	26
4.2.1 Dopamine en het motivatiesysteem	26
4.3.1 Wat gebeurt er tijdens een behandeling	27
4.3.2 Neurofeedback en AD(H)D	27
4.3.3 Discussie neurofeedback.....	28
HOOFDSTUK 5- Algemene conclusie	29
6. praktijkonderzoek	31
HOOFDSTUK 6- het praktijkonderzoek	32
6.1 Onderzoeksgroep en onderzoeksinstrumenten.....	33
6.1.1 onderzoeksinstrumenten	33
6.1.2 Uitvoering van het onderzoek.....	34
6.1.3 betrouwbaarheid en validiteit	34

6.2- Coderen.....	35
HOOFDSTUK 7 - data analyse.....	37
7.1 Ordening van codes.....	37
Tabel 2:.....	37
Tabel 3:.....	38
Tabel 4:.....	38
Tabel 5:.....	38
Tabel 6:.....	39
Tabel 7:.....	39
Tabel 8:.....	39
7.2 conclusies van het aantal tellingen	40
7.3 Ordening citaten ouder(s) en kind	43
7.4 Conclusie analyse vragenlijst ouders	50
HOOFDSTUK 8- Conclusie empirisch onderzoek.....	51
8.1 Antwoord op de praktijkvraag	53
8.2 Onderwijsbehoeften van een kind met ADD	54
8.3 Discussie en aanbeveling.....	55
8.3.1 aanbevelingen	55
8.4 Samenvatting	56
Literatuurlijst	57
Bijlage 1: Interview voor kinderen	59
Bijlage 2: vragenlijst ouder(s) en of verzorger(s)	61
Bijlage 3: analyse vragenlijst ouders	63
8.4 conclusies van aantal tellingen	67
Bijlage 4: Onderwijsbehoeften kaart voor in de klas	70

VOORWOORD

Hopelijk wordt u niet afgeleid tijdens het lezen van dit onderzoek en kunt u zich goed concentreren.

Op dit moment begint u met het lezen van mijn afstudeeronderzoek die ik in het vierde jaar van de PABO aan de Christelijke Hogeschool in Ede gemaakt heb. Een onderzoek dat ik met veel motivatie geschreven heb. Dit komt vooral omdat het over een onderwerp gaat waar ik elke dag mee te maken heb in mijn directe omgeving. Mijn broer heeft namelijk de concentratiestoornis Attention Dificit Disorder (ADD). Vergis u niet, want dit gaat niet over ADHD, maar over ADD. Twee totaal verschillende stoornissen, die toch veel met elkaar te maken kunnen hebben.

Wanneer ik tegen iemand zeg dat mijn broer ADD heeft, reageren zij vaak verbaasd en verwachtten het niet. Het is de meeste mensen vaak niet opgevallen of hebben helemaal niet gemerkt. Juist die opmerkingen zorgden ervoor dat ik gemotiveerd raakte voor de onderwerp. Kinderen met ADD vallen vaak niet op, maar zitten misschien wel in de klas waar u les aan geeft.

Natuurlijk wil ik bepaalde mensen bedanken die mij geholpen hebben bij het tot stand komen van dit afstudeeronderzoek. Allereerst wil ik mijn broer Gijsbert bedanken voor de keuze van dit onderwerp. Zonder hem had ik dit onderwerp niet gekozen en had ik veel leerkrachten en ouders niet kunnen bieden wat ik hen nu te bieden heb. Als tweede wil ik Henk Rietdijk bedanken voor zijn begeleiding en vertrouwen in dit onderzoek. Erg fijn dat deze docent van de Christelijke Hogeschool Ede, de taak op zich wilde nemen om mij te begeleiden. Ook wil ik de docenten bedanken die mij doormiddel van het beantwoorden van vragen geholpen hebben om weer een stapje verder te komen of door het geven van een stukje verheldering.

De stichting ADD wil ik bedanken voor de oproepen die gedaan zijn via social media. Daarnaast wil ik de gemotiveerde ouders en hun kinderen die ik heb mogen interviewen hartelijk bedanken. Zonder deze hulp kon het onderzoek niet worden uitgevoerd. En als laatste wil ik ook mijn vader bedanken. Hij heeft mij erg geholpen in deze periode door mee te denken, advies te geven en het bekijken van mijn grammatica.

Ik hoop van harte dat ik u met mijn onderzoek kan motiveren en inspireren om de kennis die u op doet als ouders of leerkracht zijnde in te zetten in de praktijk.

Jacolien

Veenendaal, mei 2014

INLEIDING Afstudeeronderzoek

De laatste jaren wordt er in het onderwijs veel aandacht besteed aan de onderwijsbehoeften van kinderen. Onderwijsbehoeften hebben alle kinderen die naar school gaan nodig om zich zo goed mogelijk te kunnen ontwikkelen. Maar wat als een leerkracht een kind met de diagnose Attention Deficit Disorder (ADD) in zijn of haar klas heeft. De stoornis ADHD kent zo goed als iedereen, maar ADD is een veel minder besproken term. Dat is niet vreemd, omdat ADD in meeste gevallen pas op een latere leeftijd ontdekt wordt en de diagnose dus ook later vastgesteld wordt. Juist deze kinderen hebben andere onderwijsbehoeften nodig dan een kind zonder enige stoornis. Wanneer een kind ADD heeft, betekent dit dat hij of zij een concentratieprobleem heeft. Voor een groot deel zien wij alleen de problematische aspecten van een stoornis zoals ADHD of ADD. Maar door te kijken naar de positieve eigenschappen en talenten van deze kinderen, kunnen ook kinderen met ADD tot hun recht komen in het basisonderwijs.

Om een beter beeld van ADD te krijgen is de volgende hoofdvraag geformuleerd :

“Welke specifieke onderwijsbehoeften hebben kinderen met ADD nodig om zich te kunnen concentreren tijdens lessen in de klas?”

Vanuit deze hoofdvraag is er een onderzoeksvraag geformuleerd die de leidraad is voor het theoretische onderzoek:

‘Hoe ontstaan concentratieproblemen bij kinderen met ADD in de klas en waarmee zijn deze kinderen het meest gebaat?’

Uiteindelijk is er ook een praktijkvraag en deze luidt als volgt;

“Welke factoren zorgen ervoor dat kinderen met ADD belemmerd of juist gestimuleerd worden om te functioneren in de klas?”

Tijdens het lezen van de theoretische onderbouwing van dit afstudeeronderzoek zult u erachter komen wat ADD precies inhoudt en welke typische eigenschappen bij deze concentratiestoornis horen. Ook is er een ontdekking gedaan over de verschillen tussen ADD en ADHD. Daarnaast zal er beschreven worden welke factoren in de klas invloed hebben op het gedrag van een kind met ADD en wat belangrijke aandachtspunten kunnen zijn voor een leerkracht. Ook zal er worden ingegaan op de verschillen tussen de hersenen van iemand met of zonder ADD en welke behandelingen er zijn "tegen" ADD.

Het tweede gedeelte van dit afstudeeronderzoek bestaat uit een praktijkonderzoek. Voor dit praktijkonderzoek zijn er in totaal acht kinderen met de diagnose ADD geïnterviewd. Deze kinderen hebben zelf aangegeven wat zij als positief en minder positief ervaren tijdens hun basisschool periode en wat zij graag anders zouden willen zien in de klas. Er is gekozen om dit vanuit de kinderen zelf te laten komen, want wie kan dit nu beter vertellen dan het kind zelf. Ook zijn de ouders van deze kinderen geïnterviewd, om een zo duidelijk en breed mogelijk beeld te krijgen van het kind. Vanuit deze interviews zijn conclusies getrokken om uiteindelijk de onderwijsbehoeften te kunnen formuleren. Bij deze onderwijsbehoeften gaat het vooral om wat een kind met ADD nodig heeft om beter te presteren met hun beperking. Daarnaast gaat het natuurlijk ook om de wisselwerking tussen het kind, de leerkracht, ouder(s) en de kinderen uit de klas. Door de juiste samenwerking tussen deze personen, is het mogelijk om een effectieve aanpak te realiseren.

Ik wens u veel leesplezier

AANLEIDING

Welkom in de wereld van ADD – frustrerender kan het haast niet zijn (Hallowel 2005)

Welkom in de wereld van mijn broer Gijsbert. Een jongen die altijd erg vrolijk is, veel gevoel voor humor heeft en op veel gebieden sociaal is. Mijn broer heeft vanaf zijn 9de levensjaar de diagnose ADD, dyslexie en dyscalculie. Op de basisschool was het een jongetje dat zich moeilijk kon concentreren, wanneer hij thuis was meteen buiten wilde spelen en zijn moeder vaak niets tot weinig over school vertelde. Dat hij met veel plezier naar school ging, kan niet gezegd worden. Wanneer ik me probeer in te denken hoe school zou zijn geweest voor hem, denk ik dat dit niet altijd prettig geweest is. Je wilt graag luisteren naar de juf of meester, maar het lukt niet want de auto's die langs het lokaal rijden zijn op dat moment veel boeiender. Hoe frustrerend kan dit zijn voor het kind en de leerkracht?

Toen mijn broer op de middelbare school zat, vond hij leren nog steeds niet leuk en was vooral praktisch bezig. Wat mij altijd erg bij hem is opgevallen, is dat hij juist wel wil leren wanneer hem iets interesseert of wanneer hij iets erg leuk vindt. Op een dergelijk moment kan er van alles om hem heen gebeuren, waar hij niets van mee krijgt.

Mijn broer is een van de grootste aanleidingen voor mijn afstudeeronderzoek. Ik vind het altijd erg lastig om te zien dat leren zo demotiverend kan zijn voor iemand, terwijl hij of zij wel over de capaciteit beschikt om te **willen** leren en te **kunnen** leren.

Een andere aanleiding is dat veel kinderen op een late leeftijd erachter komen dat zij ADD hebben en juist deze kinderen een andere benadering of begeleiding van een leerkracht nodig hebben.

Op dit moment maken veel scholen gebruik van handelingsgericht werken. Het doel van handelingsgericht werken is ervoor te zorgen dat de kwaliteit van het onderwijs en de begeleiding voor alle leerlingen verbetert. Dit doel is voor alle kinderen in het basisonderwijs, dus ook voor kinderen met ADD. Juist omdat ADD een stoornis is die pas later gediagnosticeerd wordt, vind ik het cruciaal dat er ook onderwijsbehoeften zijn voor deze kinderen. En dankzij deze kinderen, heb ik de onderwijsbehoeften kunnen formuleren.

1. THEORETISCHE ONDERBOUWING

Tijdens je jeugd of op volwassen leeftijd staat er steevast in je schoolrapport of beoordeling dat je niet aan de verwachtingen voldoet; dat je altijd moeite hebt met dingen organiseren; dat je altijd wacht tot op het laatste moment – of later – met dingen af te maken; maar ook dat je veel creativiteit, originaliteit, energie, humor en inzet hebt. Leraren klagen dat je niet in staat bent om die eigenschappen volop te benutten. Welkom in de wereld van ADD – frustrerender kan het haast niet zijn (Hallowel 2005)

HOOFDSTUK 1 – WAT IS ADD?

ADD staat bekend als een concentratiestoornis. Een stoornis waarbij iemand het lastig vindt om zich te concentreren tijdens bepaalde bezigheden op school, werk of thuis. Bij deze stoornis horen veel soorten kenmerken waaraan je iemand met ADD kunt herkennen. Bij de ene persoon zijn deze kenmerken veel opvallender dan bij iemand anders. Bij het bestuderen van deze kenmerken vond ik het heel interessant om te lezen hoe een kind met ADD zich kan gedragen en welke typerende kenmerken bij deze stoornis horen. Ik herkende veel in het gedrag van mijn broer nadat ik dit alles gelezen had. Het was zelfs zo verassend dat ik een aantal antwoorden kreeg op vragen die ik mezelf wel eens stelden, over het gedrag wat mijn broer wel eens kan laten zien. Hopelijk zorgt dit hoofdstuk ervoor dat ook u bepaalde kenmerken herkent van een kind met ADD. En wat nog mooier zou zijn is dat u voor de gevolgen van deze kenmerken begrip krijgt en het gedrag misschien beter kunt begrijpen.

1.1 WAT IS ADD?

ADD wordt door Windt (2012) als volgt omschreven; Een gat tussen vermogen en het uiteindelijk presteren, tussen waar je toe in staat bent en wat je uiteindelijk bereikt. In het kort zou er dus gezegd kunnen worden: mensen met ADD hebben een concentratiestoornis.

In wetenschappelijke kringen wordt ook wel gesproken over de term ‘het overwegend onoplettende type’. Wanneer kinderen ADD hebben wordt dit ook wel eens ADHD van het onoplettende of aandachtsgestoorde type genoemd. Een van de opvallende kenmerken hiervan is; dromerigheid, last van gedachten en moeilijkheden om aandacht vast te houden, chaotisch en snel afgeleid.

Een voordeel hiervan is dat mensen met ADD creatief moeten zijn in hun oplossingen. Belangrijke taken worden bijvoorbeeld pas op het laatste moment uitgevoerd. Een nadeel hiervan is dat veel taken te laat komen of soms helemaal niet afgemaakt worden. Emoties, indrukken en het verwerken van informatie gaat bij mensen met ADD trager. Ook hebben zij een slecht werk- en korte termijn geheugen. Toch werkt het langer termijn geheugen juist wel goed bij mensen met ADD. Het valt vaak bij mensen in de omgeving niet op dat iemand ADD heeft, dit kan mede komen doordat de vertraging zo klein is of dat de dromerigheid niet opvalt. Het leer-, werk- en prestatievermogen is wisselvallig. Activiteiten zoals plannen, organiseren en opruimen is lastig. Dit komt namelijk doordat er overzicht ontbreekt in het nu.

Zoals hierboven genoemd werd, is ADD in veel gevallen vaak onzichtbaar voor omstanders. Dit kan ook komen doordat het kind met ADD het zelf vaak onbewust verborgen houdt.

Een andere reden van het “onzichtbaar” zijn van ADD is dat zij hyper gefocust kunnen zijn. Deze hyperfocus kan leiden tot een obsessie en bovengemiddelde prestaties. Wanneer je binnen de interesse sfeer valt, kan het kind met ADD niet meer te stoppen zijn. Dat kan betekenen dat ze zich bij leuke dingen juist wel goed kunnen concentreren. Doordat zij alleen bij deze dingen geïnteresseerd zijn, kan het gevolg zijn, dat omstanders zeggen dat degene met ADD geen discipline, wilskracht en doorzettingsvermogen heeft.

Waar rekening meer moet worden gehouden, is dat de intelligentie niet aangetast is. Toch kunnen frustraties hoog oplopen, doordat het kind zich bewust is van bepaalde beperkingen die hierboven genoemd zijn. Nog meer opvallend is dat er vaak sprake is van een rekenstoornis of dyslexie. Natuurlijk is dit niet altijd het geval en herkennen niet alle kinderen met ADD zich hierin, maar deze combinatie kanvoorkomen.

Negelen (2013) merkt op dat wanneer iemand ADD heeft, hij beschikt over een gebrek in werkend filtersysteem in de hersenen, waardoor het informatieverwerkingsproces (cognitief proces) op een andere manier werkt dan bij iemand die geen ADD heeft. Kinderen met ADD hebben grote moeite bij het maken van onderscheid tussen relevante en irrelevante informatie. De informatie die waargenomen wordt gaat volledig op in een mist van gedachten en wordt bijna elk onderdeel van deze informatie als ‘even belangrijk’ ervaren. Deze verwerking eist vanaf het begin al grotendeels de aandacht op.

De conclusie hiervan is dat een ADD'er op een andere manier leert, interpreteert, herinnert, denkt, waarneemt en oplossingen bedenkt. Er wordt dus nogal veel van iemand met ADD gevraagd. Voor een goede informatieverwerking is iemand met ADD genoodzaakt elk onderdeel van de informatie die waargenomen is, met geïnternaliseerde informatie te bestuderen, verbanden te leggen, te analyseren en te vergelijken. Hierdoor wordt het ook duidelijk waarom iemand met ADD vaak dromerig, inactief, afgeleid, vermoeid, ongeïnteresseerd, impulsief denkend of handelend overkomt. Dit hele proces vergt namelijk veel tijd en energie.

1.2 KENMERKENDE EIGENSCHAPPEN VAN ADD

De term ADHD kennen de meeste mensen. ADHD is relatief langer bekend dan ADD, door het beter bekend worden van het overwegend onoplettend type is de diagnose de afgelopen tien jaar bij veel volwassenen gesteld. Het komt vaker voor dat iedereen wel eens last heeft van concentratieproblemen en zich gedurende korte perioden kan herkennen in de kenmerken. Het kan niet zijn dat iemand "een beetje" ADD heeft. Het is zo dat ADD vierentwintig uur per dag, zeven dag per week een grote rol speelt in het leven van mensen met ADD.

Een mens met ADD kan chaotisch zijn, kan ergens volledig in opgaan, maar kan ook moeite hebben met het afwerken van details. Iemand met ADD heeft vaak creatief talent en humor. Toch blijft een ADD'er vaak op de achtergrond en wacht dingen af. Staren en afwezig lijken is ook een van de kenmerken. Snel afgeleid zijn en concentratieproblemen is misschien wel één van de meest bekendste eigenschap van een ADD'er. Door deze eigenschappen voelt iemand zich snel overspoelt en heeft vaak een taal, schrijf of rekenstoornis. Gevoeligheid voor verslaving en weinig sociale betrokkenheid kan een eigenschap zijn. Toch heeft een ADD'er een goed praktisch inzicht, vaak beter dan theoretische onderdelen en is vaak visueel ingesteld. (Windt,2012)

1.1.2 ELK PERSOON MET ADD IS ANDERS

Tijdens een uitzending van het programma Zembla met als onderwerp; de ADHD hype, zegt hoogleraar Derken (klinische psychologie in Nijmegen) het volgende over ADHD in het onderwijs.

Leerkrachten lijken gefixeerd te zijn op afwijkingen van kinderen. Ze willen dat daar iets mee gebeurt. Vaak zitten daar "rugzakjes" aan vast, komt daar geld mee binnen. Het etiketteren wordt daarmee beloond. Dat is een dramatische ontwikkeling."

Het gevolg van deze ontwikkeling is dat er een grotere toestroom komt in het speciaal onderwijs.

Verantwoordelijke instanties zouden verontrust moeten zijn door de verhalen van ouders, die melden dat zij, indien zij niet meewerken aan de medicinale behandeling van hun kind via school voor ADHD, voor het blok worden gezet om of hun kind te verwijderen van school of, via de Jeugdzorg, bedreigd worden uit de ouderlijke macht te worden gezet. (Machielse 2010)

Vaak wordt er een stempel op iemand gedrukt, wanneer er een diagnose voor een bepaalde stoornis wordt vastgesteld. Het gevolg hiervan is dat deze mensen in een hokje worden geplaatst. Wanneer iemand de term ADHD hoort, wordt er al snel gedacht aan een hyperactief kind dat de hele dag door beweegt. Maar dit beeld klopt vaak helemaal niet. Bij ADD geldt precies hetzelfde.

1.2.2 HOE ADD HERKENT KAN WORDEN

De meest voorkomende symptomen zijn nu beschreven, maar het is goed om te realiseren dat ADD er bij iedereen heel anders uit kan zien. In het Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM), een boek dat wereldwijd breed is gedragen door de psychiatrie en een richtlijn is voor diagnostiek, wordt beschreven welke symptomen er bij ADD horen. Wanneer iemand 6 van de 9 symptomen heeft (zie paragraaf 3.1), kan de diagnose ADD gesteld worden. Er zijn veel verschillende soorten combinaties mogelijk. Dat is de reden waarom ADD er bij iedereen anders uit zien. Ook moet er rekening gehouden worden met ieder zijn

karakter.

Omdat ik benoemde dat ik vaker hoor dat een leerling ADHD heeft dan ADD, wilde ik weten wat daar de oorzaak van was. De reden dat ADD minder bekend is en bij leerlingen op de basisschool minder vaak voorkomt, komt doordat ADD zich niet makkelijk laat diagnosticeren. Het stellen van een diagnose wordt bemoeilijkt doordat ADD, in tegenstelling tot ADHD (waar het ook concentratie problematiek betreft), in uiterlijk minder herkenbaar is. (Negelen 2013).

Hierdoor komt men er vaak op een latere leeftijd achter dat iemand ADD heeft. Dit is één van de redenen dat ADD minder vaak voorkomt op de basisschool dan ADHD.

1.3 CONCLUSIE

Wanneer iemand aan mij zou vragen om een ADD'er te omschrijven, zou ik aan de hand van dit hoofdstuk een heel duidelijk antwoord kunnen geven. Wanneer iemand ADD heeft, kan die persoon zich moeilijk concentreren. Door deze verminderde concentratie kan de ADD'er moeilijk aandacht houden bij datgene waar hij of zij mee bezig is. Maar dit is niet altijd zo het geval. ADD'ers kunnen het tegendeel bewijzen door zich juist te hyperfocussen op datgene wat hen boeit en interesseert. Chaotisch zijn is ook één van de kenmerkende eigenschappen die bij een ADD hoort. Een gevolg hiervan kan zijn dat plannen een moeilijke opgave is. Mijn broer is hier een goed voorbeeld van. Hij vindt plannen lastig, maar heeft nooit een agenda op zak. Zijn laatste agenda die hij heeft gehad was tijdens zijn basisschoolperiode, omdat dit verplicht was, daarna deed hij het zonder. Met het gevolg vaak tegen zijn planning aan te lopen, alle schoolzaken op de dag van de deadline pas te maken om het net op tijd of iets te laat in te leveren. Zeker in de tijd waarin wij nu leven is plannen een vaardigheid die al op een jonge leeftijd beheerst zal moeten worden. Plannen zal dus voor grote frustratie zorgen bij iemand met ADD.

Één van de belangrijkste frustraties die bij ADD horen, is misschien wel dat mensen met ADD zich niet altijd begrepen voelen door omstanders. Een ADD'er valt bijvoorbeeld veel minder op dan iemand met ADHD. Ook weten veel mensen niet wat ADD is, dus weten zij ook niet precies hoe zij hiermee om moeten gaan.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof er tot nu toe alleen maar belemmerende factoren genoemd zijn als het gaat om eigenschappen van ADD'ers. Maar er zijn ook zeker positieve factoren die bij deze stoornis horen.

Wanneer iemand ADD heeft is de kans groot dat deze visueel ingesteld is en in veel gevallen creatief met het oplossen van bepaalde zaken. Ze kunnen vaak ergens helemaal volledig in opgaan als het over iets gaat wat interessant is voor hen. Deze hyperfocus kan zorgen voor een bovengemiddelde prestatie.

In het volgende hoofdstuk zult u lezen dat de stoornis ADD nog lastiger is dan men denkt. Er is namelijk nog veel onduidelijkheid over. Er is gebrek aan onderzoek naar ADD en de kennis en inzichten in ADD is vooralsnog summier te noemen. Het risico op een verkeerde diagnose kan hierdoor groter worden. Dat mensen met ADD zich toch wel kunnen concentreren op dingen die zij interessant vinden is ook al genoemd. Maar toch is het belangrijk om te weten dat deze concentratie het stellen van een diagnose nog lastigere kan maken.

HOOFDSTUK 2 - ADD EEN VORM VAN ADHD?

Tijdens het bestuderen van de literatuur viel het mij op dat er veel informatie te vinden is over ADHD. Dat ADD bijvoorbeeld vaak onder dezelfde noemer ADHD geplaatst wordt of dat er gezegd wordt dat het een type ADHD is. Dit bracht voor mij veel onduidelijkheid met zich mee om een antwoord op mijn onderzoeksvraag vraag te krijgen. Voor mij zou er pas duidelijkheid zijn, wanneer ik zou weten wat het verschil is tussen ADHD en ADD. Ik ben er namelijk van overtuigd dat wanneer het duidelijk is voor leerkrachten waar ADD precies onder valt, er ook beter ingespeeld kan worden op de leerbehoeftes van deze kinderen.

Uiteindelijk is het voor mij een lange zoektocht geweest om erachter te komen of ADD bij ADHD hoort. In dit hoofdstuk zal dan ook beschreven worden wat er in de literatuur gezegd wordt over ADD en ADHD, of er een antwoord is op de vraag of ADD los staat van ADHD of misschien juist wel een type van ADHD is.

2.1 DIAGNOSTIC AND STATISTICAL MANUAL OF MENTAL DISORDERS (DSM)

Het DSM is een boek dat wereldwijd breed is gedragen door de psychiatrie. Het wordt als richtlijn voor diagnostiek van alle bestaande en bekende aandoeningen aanvaard. De opzet van het boek is voor het eerst in jaren veranderd. Al deze veranderingen zorgen in deze tijd voor bepaalde discussies. Toch is het belangrijk om te weten dat het DSM een richtlijn is.

Van de psychiatrie mag worden verwacht dat zij tot diagnostiek komt op basis van opleiding, ervaring en aanvullende kennis m.b.t. nieuwe wetenschappelijke feiten die in uiteenlopende bronnen bekend worden gemaakt. Ook de historie, medische geschiedenis, schoolgegevens en erfelijke aspecten zijn bij ADD en ADHD belangrijke gegevens in het diagnostisch traject. (Windt 2012)

2.1.1 HET DSM 4

Het DSM 4 spreekt over aandachtstekort. Bij dit type horen 9 kenmerken. Wanneer iemand 6 van de 9 onderstaande kenmerken heeft, wordt de diagnose ADD gesteld:

- Geen aandacht vasthouden
- Slordigheidsfouten maken
- Lijkt niet te luisteren
- Volgt aanwijzingen niet op
- Moeite met organiseren
- Vermijdt langdurige taken
- Raakt dingen kwijt
- Wordt gemakkelijk afgeleid
- Vergeetachtig

2.1.2 HET DSM 5

Binnen de nieuwe vormgeving van de DSM 5 staat ADD nog steeds beschreven in de rubriek Attention Deficit / Hyperactivity Disorder. Wat hieraan opvalt, is dat ADD nog steeds niet beschouwd wordt als een subtype van ADHD. Wat nu duidelijk aangegeven wordt is dat er gesproken moet worden van een ADD (A1) of ADHD (A2) presentatie. Er wordt nu in de tijdelijke DSM 5 versie van 2012 gesproken over de "presentatie" ADD of ADHD in plaats van een "type". Op de volgende pagina ziet u de verschillende presentaties AD/HD

- Presentatie onoplettend restrictief (ADD-IPR)
- Presentatie overwegend onoplettend (ADD-PIP)

- Presentatie overwegend hyperactief/impulsief (ADHD-PHI)
- Gecombineerde presentatie (AD/HD-GP)

De DSM 5 beschrijft het verschil tussen ADD en ADHD. ADD is in de diagnostiek de presentatie onoplettend. ADHD wordt de presentatie overwegend hyperactief / impulsief. Toch zijn er veel voorstanders om ADD en ADHD nog meer van elkaar te scheiden. Dit zal gedaan worden op basis van meer onderzoek dat neurobiologische verschillen onderschrijft. (Windt, 2012)

Zoals u kunt lezen is er nog veel onduidelijkheid over het verschil tussen ADD en ADHD.

2.2 KENMERKEN ADD EN ADHD

Als er gekeken wordt naar het DSM 5, geeft dit nog niet genoeg duidelijkheid over het verschil tussen ADD en ADHD. Het valt nog wel onder de rubriek AD/HD, maar kan niet worden beschouwd als een subtype. Daarom heb ik verschillende bronnen geraadpleegd die over ADD en ADHD spreken. Er is gekeken naar welke specifieke kenmerkende eigenschappen de auteurs hebben beschreven en of zij spreken over ADD of ADHD. Deze kenmerken heb ik onder elkaar gezet om bij elk kenmerk weer te kunnen geven wat elke auteur over dit kenmerk zegt.

Tabel 1 Maakt slordigheidfouten	
Bron	Wat zegt de schrijver over dit kenmerk?
Teekens en Paling	Deze kinderen vertonen niet opvallend beweeglijkheid en hyperactiviteit. Hierdoor wordt er minder snel aan een leerstoornis gedacht. Leerkrachten kunnen dan gaan denken dat het kind slordig is.
Hallowel	Moeite met orde scheppen. Omvat de term ADHD zowel ADD met hyperactiviteit als ADD zonder hyperactiviteit. Dat betekent dat je ADD (of ADHD) kunt hebben zonder enig teken van hyperactiviteit of impulsiviteit.
Windt	Gaat opruim klusjes uit de weg, chaotisch

Conclusie tabel 1; Alle drie de auteurs zeggen iets over slordigheid. Toch is er enig verschil in datgene wat er gezegd wordt over dit kenmerk. Teekens en Paling beweren namelijk dat een leerkracht kan denken dat een kind slordig is. Dat houdt in dat deze auteurs niet zeggen dat het kind slordigheidfouten maakt. Hallowel en Windt zeggen dat het kind chaotisch is en moeite heeft met orde scheppen. In deze drie opvattingen zit dus wel degelijk een verschil. Het kan dus zo zijn dat het kind dit kenmerk lijkt te hebben of het kenmerk ook echt heeft.

Tabel 2 Kan aandacht niet vasthouden	
Bron	Wat zegt de schrijver over dit kenmerk?
Eenhoorn	Kinderen met het gecombineerde type ADHD hebben zowel last van aandachtsproblemen, impulsiviteit en hyperactiviteit. Dit type komt het meeste voor. Kinderen die vooral een slecht afgestemde concentratie hebben, worden kinderen met ADD genoemd of ADHD van het onoplettende- of aandachtsgestoorde type.
Van der Ploeg	Bij het hyperactieve kind doen zich problemen voor op verschillende gebieden: aandachtsstoornissen (het kind is snel afgeleid heeft moeite zich blijvend te

	concentreren) De volgende twee gebieden worden niet genoemd, omdat deze niet relevant zijn voor deze tabel
Teekens en Paling	Kinderen met ADHD kunnen hun aandacht er niet bij houden
Hallowel	Chronische afdwalende gedachten (aandachtstekort) Ook zeggen ze dat je een aandacht tekortstoot met of zonder hyperactiviteit kunt hebben.
Windt	Dwaalt in gedachten af bij luisteren

Conclusie tabel 2; Uit deze tabel kan geconcludeerd worden, dat alle auteurs zeggen dat een kind met ADD of ADHD zijn of haar aandacht niet kan vasthouden. Ook in dit kenmerk zijn verschillende eigenschappen onderverdeeld zoals; moeite hebben met concentreren, slecht afgestemde concentratie en afdwalende gedachten. Deze kenmerken hebben uiteindelijk alles te maken met; aandacht er niet bij kunnen houden.

Tabel 3 Lijkt niet te luisteren	
Bron	Wat zegt de schrijver over dit kenmerk?
Van der Ploeg	Bij het hyperactieve kind doen zich problemen voor op verschillende gebieden: aandachtsstoornissen. Een daarvan is: het kind lijkt vaak niet te luisteren.
Teekens en Paling	Teekens veronderstelt dat kinderen met ADD niet luisteren; Kinderen met ADHD kunnen hun aandacht er niet bij houden, luisteren niet naar wat er wordt gezegd. ADD is eigenlijk ADHD, maar dan zonder hyperactiviteit
Windt	Staren, kijkt voor zich uit, lijkt afwezig Dwaalt in gedachten af bij luisteren

Conclusie tabel 3; Wat opvallend is bij dit kenmerk is dat Teekens en Paling zeggen dat het kind niet luistert naar wat er gezegd wordt en dat Windt en van der Ploeg zeggen dat het niet lijkt te luisteren. Het is een groot verschil wanneer iemand niet lijkt te luisteren of wanneer het echt niet luistert. Van der Ploeg en Windt beschrijven allebei dat dit kenmerk hoort bij het kind met een aandachtstoornis.

Tabel 4 Volgt aanwijzingen niet op	
Bron	Wat zegt de schrijver over dit kenmerk?
Teekens en Paling	Kernmerken van ADD zijn dat opdrachten vaak niet afgemaakt worden of helemaal niet worden gemaakt en moeilijke taken worden vooruitgeschoven.
Freed	Het komt namelijk zelden voor dat iemand met ADHD een opdracht kan afwerken, omdat het kind als een balletje heen en weer springt van de ene activiteit naar de andere. Er is namelijk geen ingebouwde 'rem' in de hersenen.
Windt	Slecht in staat aanwijzingen op te volgen

Conclusie tabel 4; Windt beschrijft hierin het kenmerk letterlijk zoals hij ook bovenaan de tabel staat. Teekens en Paling beschrijven die niet zo specifiek, maar zeggen dat iemand met ADD zijn opdracht niet af kan maken of juist vooruit schuift. Dit kan een gevolg zijn van een aanwijzing niet opvolgen.

Freed zegt eigenlijk hetzelfde als Windt, maar deze auteur beweert dat dit komt doordat het kind van de ene naar de andere activiteit springt. Ook dit alles is een gevolg van het niet (kunnen) opvolgen van een aanwijzing. Hierbij kan het woord 'kunnen' tussen haakjes gezet, omdat het anders lijkt alsof het kind met ADD of ADHD een aanwijzing niet wil opvolgen, terwijl het kind het gewoon niet kan of moeilijk vindt.

Tabel 5**Wordt gemakkelijk afgeleid**

Bron	Wat zegt de schrijver over dit kenmerk?
Hallowel	Omvat de term ADHD zowel ADD met hyperactiviteit als ADD zonder hyperactiviteit. Dat betekent dat je ADD (of ADHD) kunt hebben zonder enig tegen van hyperactiviteit of impulsiviteit. ADHD: snel afgeleid en op zoek naar sterke prikkels
Van der Ploeg	Het kind is snel afgeleid
Teekens en Paling	Deze kinderen reageren op prikkels die ze niet even kunnen buitensluiten. ADD is eigenlijk ADHD, maar dan zonder hyperactiviteit.
Windt	Zit vaak te dagdromen

Conclusie tabel 5; Dit kenmerk heeft veel te maken met het kenmerk in tabel 2; kan aandacht niet vasthouden. Het niet kunnen vasthouden van aandacht is een gevolg van het snel afgeleid zijn door iets.

Ook hierin wordt duidelijk weergegeven dat twee auteurs letterlijk zeggen dat een kind met ADD of ADHD afgeleid wordt, terwijl Windt en Teekens en Paling dit kenmerk anders omschrijven. Windt beschrijft namelijk waaraan je kunt zien dat iemand gemakkelijk afgeleid is namelijk; dagdromen. Teekens & Paling zeggen juist waardoor het komt dat een kind snel is afgeleid; door prikkels die ze niet buiten kunnen sluiten.

Tabel 6**Hyperfocus**

Bron	Wat zegt de schrijver over dit kenmerk?
Freed en Parsons	'De meeste mensen met ADHD kunnen in feite soms zeer geconcentreerd zijn en zelfs hyperfocussen.' Maar wat ouders nog wel eens opvalt, is dat hun kinderen zich thuis helemaal kunnen concentreren op bijvoorbeeld het bouwen van lego
Windt	Als iets binnen de interesse sfeer valt dan ben je niet meer te stoppen. Bij leuke dingen kan de ADDer zich wel heel goed concentreren. Hierdoor wordt er over mensen met ADD vaak gezegd dat het aan discipline, wilskracht en doorzettingsvermogen ontbreekt.

Conclusie tabel 6; Freed en Parsons noemen deze eigenschap letterlijk hyperfocussen. Windt zegt dat de ADD'er zich bij leuke dingen juist wel heel goed kan concentreren. Maar zij beschrijft hier niet bij wat er precies leuk is voor een ADD'er of dat het iets persoonlijks is wat iemand leuk vindt. Windt is van mening dat er een gevolg aan vast zit, over het feit hoe anderen naar je kijken wanneer je een stoornis hebt waarbij één van het opvallendste kenmerken is dat je geen concentratie hebt, terwijl een kind met ADD zich wel degelijk kan concentreren. Om verkeerde indrukken te voorkomen is het van belang dat bijvoorbeeld een leerkracht weet welke kenmerkende eigenschappen iemand met ADD heeft en wat deze kenmerken betekenen.

2.2.1 CONCLUSIE KENMERKEN ADD EN ADHD

In het tabel hieronder is een overzicht gemaakt waarop te zien is hoe vaak en welke auteur iets zegt over het kenmerk. Het valt op dat bijna elke auteur iets zegt over de kenmerken: *kan aandacht niet vasthouden en wordt makkelijk afgeleid*. Ik zou hieruit op kunnen maken dat deze twee kenmerken een van de opvallendste kenmerken zijn van de stoornissen ADD en ADHD.

Kenmerk	Eenhoorn	Windt	Hallowel en Ratey	Freed en Parsons	Van der Ploeg	Teekens en Paling
Maakt slordigheidfouten		x	x			x
Kan aandacht niet vasthouden	x	x	x		x	x
Lijkt niet te luisteren		x			x	x
Volgt aanwijzingen niet op		x		X		x
Wordt makkelijk afgeleid	x	x	x		x	x
Hyperfocussen		x		X		

Terugkomend op de vraag welke verschillen er zijn tussen ADD en ADHD, kan ik tot nu toe, aan de hand van deze kenmerken, niet zeggen wat het precieze verschil is tussen ADHD en ADD. Bijna elke auteur beschouwt en omschrijft ADD en ADHD anders. Er wordt gesproken over het gecombineerde type ADHD waarbij het kind te maken heeft met impulsiviteit, hyperactiviteit en aandachttekort. Daarnaast wordt er bijvoorbeeld ook gezegd dat ADD hetzelfde is als ADHD, maar dat hierbij de hyperactiviteit ontbreekt. Ook wordt er gezegd dat er drie soorten ADHD zijn. Kortom, er worden veel verschillende dingen gezegd over de deze twee stoornissen, wat meteen veel onduidelijkheid met zich mee brengt. Wat ik uit deze opsomming van kenmerken, met daarbij de uitleg van de auteurs kan concluderen, is dat ADHD en ADD overlappende kenmerken hebben, maar ook verschillende kenmerken. Het verschil zit hem niet alleen maar in de hyperactiviteit, omdat ADD ook zo zijn eigen kenmerken heeft.

Om een duidelijk beeld te maken van deze conclusie is er een afbeelding te zien waarop dit schematisch weergegeven is. Door het A3 vel in dit document om te slaan ziet u een schematische weergave van de relatie tussen ADD en ADHD.

2.3 VERSCHILLEN TUSSEN ADD EN ADHD

Wanneer het verschil duidelijk is tussen ADD en ADHD kan er makkelijker gezegd worden of ADD een vorm van ADHD is. Er zijn dat ook een aantal auteurs die hier wat over geschreven hebben. De schrijvers Adward Hallowell en John Ratey (2005) zeggen het volgende over het verschil tussen ADD en ADHD:

‘Het antwoord is alleen maar een kwestie van nosologie, de indeling van stoornissen. Het is allemaal vrij willekeurig. Je kunt ADD (of ADHD) hebben zonder enig teken van hyperactiviteit of impulsiviteit. ADD zonder hyperactiviteit of impulsiviteit komt vaker voor bij vrouwen.’

Windt (2012) schrijft het volgende over de verschillen tussen ADD en ADHD:

‘Via de website van de stichting ADD is er een onderzoek afgenomen onder honderd websitebezoekers met de diagnose ADD. Ook toen werd vastgesteld dat er mensen met de diagnose ADD zijn, bij wie meerdere kenmerken van ADHD een belangrijke rol spelen. Volgens Karin Windt zit het punt waar de rode lijn tussen de verschillende typen moet worden getrokken slecht te specificeren.’

Er zijn mensen die de diagnose ADD hebben en ook meerdere kenmerken van ADHD hebben. Dit kan kloppen, omdat mensen met ADHD een type ADHD hebben, dus ook kenmerken van misschien wel ADD kunnen ervaren (zie paragraaf 3.2.1). Die variatiebreedte is zelfs zo groot, dat het moeilijk is van een duidelijk syndroom te spreken. De meeste auteurs doen dat wel, maar blijven in gebreke als het erop aan komt een exacte definitie te geven van het gedragsbeeld ADHD. Dit alles heeft te maken met het probleem dat binnen deze categorie zoveel verschillende kinderen blijken te bestaan.

Het kenniscentrum voor ADHD bij volwassenen heeft een artikel uitgebracht. Marian van Geest, Jolijn van Heezen en Jeannette van der Poel (2012) zeggen dat klinische ervaringen leert dat de symptomen van beide subtype elkaar deels overlappen, maar dat er ook verschillen zijn in symptomen en disfunctioneren. Tussen 2005 en 2010 is er onderzoek gedaan naar de verschillen tussen ADD en ADHD. Wanneer men spreekt over de sociale interactie, bestaat de indruk dat het subtype ADHD door de omgeving als storender wordt ervaren dan het subtype ADD. Daarnaast komt ook naar voren dat de ADD'er minder snel tot initiatief komt om contact te leggen met anderen. Het onderzoek geeft ook aan dat gedragstoornissen minder vaak voorkomen bij ADD. Ook geven de schrijvers aan dat het niet terecht is dat het verschil tussen ADD en ADHD het ontbreken van de hyperactiviteit is.

Tussen 2005 en 2012 is er een wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd in opdracht van Lea Bouwmeester (PvDA) – (Tweede Kamer der Staten-Generaal) om de verschillen tussen **ADD, het gecombineerde type** en het **hyperactief-impulsieve type** te onderzoeken. Dit verslag werd ingediend met de naam: dossier ADD. In dit dossier werden de volgende verschillen tussen ADD en ADHD aangetoond:

ADHD-I	het overwegend onoplettende type
ADHD-C	Het overwegend impulsieve en hyperactieve type
ADHD-H	het gecombineerde type

Bron: DSM IV

- Functionele verschillen in de hersenen
- Genetische verschillen
- Neurobiologische verschillen

- Verschillen in comorbiditeiten (*Mensen met een concentratiestoornis zijn meestal onderhevig aan comorbiditeiten. Dat wil zeggen dat er twee verschillende beperkingen in de zelfde persoon bestaan. Voorbeelden hiervan zijn een slaapstoornis, een rekenstoornis, dyslexie of depressie. Windt 2010*)
- Verschillen in beperkingen van executieve functies (*hogere controle functies*)
- Kans op succesvol behandelen minder groot bij overwegend onoplettend type
- Verschillen in de oorzaak van beperkingen in de motoriek
- Contrasterende behandel resultaten medicamenteuze behandeling
- Contrasterende behandel resultaten bij nicotine afhankelijkheid
- Verschillen in de impact van nicotine afhankelijkheid
- Contrasterende resultaten alcohol afhankelijkheid
- Kans op voortduren onoplettendheid bij ADD groter dan voortduren hyperactiviteit bij ADHD
- Beperkingen in het algemeen groter bij ADHD-C als beperkingen van ADHD-I
- Beperkingen op emotioneel gebied groter bij ADHD-I dan ADHD-C en ADHD-H
- Beperkingen op educatief gebied groter bij overwegend onoplettend type
- Beperkingen in vasthouden van de aandacht groter bij ADHD-I dan ADHD-C
- Reactievermogen bij ADHD-I trager dan bij ADHD-C en ADHD-H
- Contrasterende resultaten bij EEG onderzoek
- Contrasterende resultaten bij onderzoek naar de intelligentie
- Emotionele beperkingen bij ADHD-I groter dan bij gecombineerd type
- ADHD-I duidelijk ondergeving aan meer beperkingen in motivatie
- ADHD-C en ADHD-H significant meer kenmerken van hyperactiviteit en impulsiviteit
- In contrast met ADHD-H, kans op ADHD-I groter bij meisjes dan bij jongens –aliertheid op onderzoek
- Nigeria- Afrika waarbij meer jongens ADD hebben dan meisjes en waar ADD vaker voorkomt als ADHD-H en ADHD-C.
- Een ADD'er is vaak niet hyperactief in zijn gedrag, maar juist terughoudender

Hierboven zijn de eigenschappen en verschillen geformuleerd van drie verschillende typen stoornissen. Er worden drie soorten stoornissen genoemd (I-H-C). Dit onderzoek is dus uitgevoerd aan de hand van het DSM IV op basis van ADD, het gecombineerde type en het hyperactieve/ impulsieve type. Op dit moment is het DSM V actueler en spreekt men anders over ADD en ADHD (zie paragraaf 3.2.1). Omdat het onderzoek toch duidelijke verschillen in ADD en ADHD aangeeft, gebruik ik deze theorie voor mijn conclusie.

Uit paragraaf 3.2 komt heel duidelijk naar voren dat het verschil tussen ADHD en ADD niet zit in de hyperactiviteit. Dit verschil heb ik toegevoegd in de opsomming hierboven. Dit vind ik een heel belangrijk gegeven, omdat dit nog vaak wordt beweerd door schrijvers.

Het onderzoek dat hierboven beschreven is, geeft naar mijn mening een duidelijk beeld van de verschillen tussen ADD en ADHD. Maar ik mis veel kenmerkende eigenschappen die specifiek horen bij ADD. Windt, Negelen, DSM V, Kenniscentrum ADD, Freed en Parsons geven heel duidelijk de volgende eigenschappen aan als kenmerken die bij ADD horen;

- Aandacht niet vast kunnen houden
- Slordigheidsfoutjes
- Lijkt niet te luisteren
- Aanwijzingen niet opvolgen
- Makkelijk/ snel afgeleid
- Hyperfocus

- Dromerig
- Chaotisch
- Te laat dingen inleveren
- Moeite met plannen
- Reken of taalstoornis
- Humor
- Veel op de achtergrond
- Vermoeid
- Minder sociaal naar anderen toe
- Traag reactievermogen
- Rechtsgeoriënteerd
- Beelddenkers

2.4 CONCLUSIE

Het is opvallend dat ADD niet meer als een subtype van ADHD beschouwd kan worden, maar dat ADD en ADHD wel als twee verschillende 'presentaties' beschouwd worden.

Wat naar voren komt is dat ADD en ADHD door veel auteurs uit het werkveld beschreven worden met dezelfde kenmerken. Daar tegenover komt heel duidelijk naar voren uit het onderzoek dat gedaan is in opdracht van de Tweede Kamer, er wel degelijk veel verschillen zijn tussen deze twee stoornissen. Hierin is ook te zien dat er gesproken wordt over ADD en dat dit niet gezien wordt als ADHD of AD(H)D.

Er worden nog steeds onderzoeken naar gedaan en er zijn nog steeds veel verschillende meningen over dit onderwerp. Er is wel een combinatie mogelijk namelijk: ADD/ADHD of AD(H)D. Ook in het DSM 5 staan drie type beschreven; ADD, AD(H)D en AD/HD.

Op grond van het onderzoek dat in opdracht van de Tweede Kamer is uitgevoerd en de conclusie uit paragraaf 3.2 kan ik een helder onderscheid maken tussen ADD en ADHD. Ook kan ik zeggen dat ADD een opzichzelfstaand iets is, maar dat er weldegelijk een combinatie van ADD en ADHD mogelijk is. In paragraaf 3.2 geeft Windt aan dat het ook mogelijk is dat mensen met ADD kenmerken van ADHD kunnen ervaren.

Waar wel rekening mee gehouden moet worden is dat het gecombineerde type (ADD/ADHD) vaker voorkomt dan ADD. (zie figuur 2.4 op het uitklapbare papier)

In de volgende hoofdstukken zal ik dan ook spreken over ADD om onduidelijkheid te voorkomen. In deze gevallen zal ik het hebben over ADD zonder enige vorm van hyperactiviteit.

HOOFDSTUK 3 - ADD IN DE KLAS

Mijn broer heeft op de basisschool behoorlijk veel last gehad van zijn ADD. Zich ertoe zetten om zich optimaal te concentreren zal lastig geweest zijn, omdat aandacht ergens bij houden lastig was en is op de dag van vandaag nog steeds wel eens een probleem. In dit hoofdstuk wil ik laten zien dat dit voor een deel aan de leerling zelf ligt, maar dat een leerkracht er ook zeker toe doet. Daarom wordt er beschreven waar een leerkracht op moet letten, wat het gedrag van kinderen met ADD in de klas kan zijn en welke leerstijl ADD'ers kunnen hebben.

3.1 WERKHOUING

Zoals u heeft kunnen lezen, hebben kinderen met ADD een concentratiestoornis oftewel een aandachtsstoornis. Dit heeft grote gevolgen voor de werkhouding van deze kinderen. Voordat er wordt ingegaan op ADD in de klas, wordt verhelderd wat nu precies een werkhouding is en welke factoren hierin een belangrijke rol spelen. Wanneer iemand een goede werkhouding vertoont, moet diegene lichamelijk gezond zijn en goed kunnen functioneren. Aandacht en motivatie zijn twee van de belangrijkste voorwaarden voor een goede werkhouding.

Een misvatting is dat kinderen met ADD zich nooit zouden kunnen concentreren. Als er motivatie is, kan het kind vrij goed de aandacht opbrengen, maar wel beperkt in tijd. Cognitieve stijl is de manier waarop kinderen omgaan met taken en de manier waarop het denkt. Vooral kinderen met ADD hebben een zeer problematische cognitieve leerstijl.

Het kan zelfs zodanig zijn, dat dit ernstig drukt op de intelligentie van het kind. Hier wordt vooral gesproken over factoren van het kind zelf, maar er zijn ook factoren vanuit de omgeving die invloed hebben op de werkhouding. Dit kan in combinatie, dan wel apart van elkaar. (Timmerman 2000)

In paragraaf 3.2 geven Freed & Parson en Windt aan dat hyperfocus een van de kenmerkende eigenschappen is van een ADD'er. Dat houdt in dat ADD'ers zich wel kunnen concentreren wanneer zij iets interessant vinden. Timmerman geeft aan dat motivatie een van de belangrijkste voorwaarde is om goed te leren. Juist bij een kind met ADD is interesse in bepaalde zaken een manier om gemotiveerd te raken te blijven. Dit betekent voor de leerkracht dat er heel specifiek gekeken moet worden naar welke interesses en talenten het kind met ADD heeft. Door hier gebruik van te maken kan het kind gemotiveerd worden om te leren.

3.2 KENMERKEN VAN DE LEERKRACHT

Timmerman (2003, pp 21) beschrijft hoe belangrijk de relatie is tussen kind en begeleider:

'Ten eerste is de relatie 'begeleider-kind' heel belangrijk. De persoonlijkheid van de leerkracht heeft namelijk een heel grote invloed op het werkgedrag van kinderen. Hierbij wordt vooral gedacht aan de manier waarop de kinderen door de leerkracht benaderd worden. De leerkracht kan namelijk op een frontaal dominerende manier reageren of sociaalintegrerend. Ten tweede heeft taalgebruik ook invloed. De leerkracht zal voortdurend bewust moeten zijn van wat er centraal gesteld wordt wanneer je tegen een kind praat. Is het taalgebruik persoonsgericht of situatiegericht. Ook de organisatie van het pedagogisch didactisch gebeuren heeft invloed. Hiermee wordt vooral de manier waarop de leerkracht zijn lessen organiseert bedoeld.'

3.2.1 KENMERKEN VAN DE TAAK

Sommige kinderen vertonen taakgericht gedrag wanneer zij aan het rekenen zijn, maar wanneer zij een taak moeten uitvoeren voor de taalles vertonen ze probleemgedrag. Daarom zal er gekeken moeten worden naar de complexiteit en de aard van de taak.

Ook de lengte van de taak heeft invloed. Wanneer een taak opgesplitst wordt in deeltaken, lijkt hij minder lang. Met het tijdstip van de taak kan niet altijd rekening worden gehouden. Toch is het belangrijk om bij het

interpreteren van probleemgedrag ook hierin een onderscheid te maken. De motiverende elementen in de taak hangen nauw samen met de leerkrachtkenmerken. Het is namelijk een hele kunst om saaie leerstof zodanig voor te stellen dat het kind er toch gemotiveerd door raakt. Hoe de taak eruit ziet heeft ook enige invloed. Een kind met een aandachtsprobleem kan namelijk minder goed lezen wanneer er veel afbeeldingen aanwezig zijn op de pagina. Activiteiten zoals: projecten over onderzoekend leren, projectweken, thema's of excursies werken motiverend. Maar niet alle leerkrachten zien dit als volwaardige leerstof. (Timmerman 2003)

3.3 SOCIAAL EMOTIONELE FACTOREN

Ouders, leeftijdgenoten en familie etc. behoren tot de groep sociaal emotionele factoren. Het gedrag wordt beïnvloed door de manier waarop er omgegaan wordt met het kind. Wanneer ouders zich interesseren in de leefwereld van het kind door het bijvoorbeeld te stimuleren, in te gaan op vragen en ruimte geven voor exploreren, zal dit zeker een effect hebben op de werkhouding van het kind.

Kinderen met ADD hebben niet zelf het vermogen om structuur te brengen in hun denken, werken, omgeving en leven. De structuur zal dus bij deze kinderen van buitenaf moeten komen. Slechts door een extreme vorm van externe sturing kan het kind komen tot verinnerlijking van structuur. Elk kind heeft duidelijkheid nodig, niet alleen in de probleemoplossing, maar vooral ook in de interactie tussen hem en de omgeving. Bij kinderen met ADD is herhaling noodzakelijk. Dit komt omdat het elke nieuwe situatie als anders beschouwt en neemt de gemaakte afspraken niet mee.

Windt, Hallowel & Ratey – Teekens en Paling geven in hoofdstuk 3 allen aan dat het maken van slordigheidsfouten een kenmerkende eigenschap is van ADD. Dit komt overeen met de theorie van Timmerman. Wanneer iemand geen structuur heeft, kunnen er veel fouten worden gemaakt.

3.4. WERKEN MET ADD

Een leerkracht zal zich altijd moeten realiseren dat wanneer een kind met ADD te veel druk heeft, het leren hierdoor belemmerd kan worden. Voor deze kinderen is het erg belangrijk om positieve bekrachtiging te gebruiken. In het begin zal je vooral de beloning moeten geven voor de inspanning en niet het resultaat. Begaat het kind een fout, hoe moeilijk het ook is, verdoezel het op dat moment. De tijd om fouten te verbeteren komt pas als de oefening af is en je uitbundig en enthousiast zijn inspanning beloont.

Toch zal er op gelet moeten worden op welke manier je het kind beloont. Er is namelijk een kans dat er op een verkeerde manier geïnterpreteerd kan worden, bijvoorbeeld: 'je wordt nog eens de slimste van de klas.' Het is beter om het kind specifiek een bevestiging te geven.

Kinderen met ADD leren niet stapje voor stapje, dus is er de kans dat zij vooruitspringen naar moeilijkere concepten. Een rustige plek is de ideale plek voor een kind met ADD. Er zal daarom gezorgd moeten worden dat er weinig tot niets in de buurt is waar het kind door afgeleid kan worden. Het zal dus de bedoeling zijn dat er geëxperimenteerd moet worden, om de juiste plek te vinden. Dit kan nog wel eens een lastige opgave zijn voor sommige leerkrachten.

Kinderen met ADD en kenmerken van ADHD kunnen hyperactief zijn. Er kan daarom niet altijd geëist worden dat het kind stil zit. De bewegingen zijn letterlijk nodig om te kunnen leren. Sommige leerkrachten geven de kinderen twee stoelen, om hen de vrijheid te geven in bewegen. Soms helpt intensieve inspanning voor er gewerkt gaat worden.

In hoofdstuk 3.2 beweren Windt, Marian van Geest, Jolijn van Heezen en Jeannette van der Poel dat de hyperactiviteit juist niet past bij een ADD'er. Deze twee theorieën spreken elkaar dus tegen. Omdat ik heb aangegeven dat er een gecombineerd type kan zijn (ADD/ADHD) sluit dit aan bij datgene waar Freed en Parsons over spreken, het gecombineerde type.

Omdat kinderen met ADD zich moeilijk kunnen concentreren, kan het moeilijk voor hen zijn om zich tijdens een instructie of luisterles te concentreren. Het is voor ouders vaak opvallend dat hun kinderen zich thuis helemaal kunnen concentreren op bijvoorbeeld het bouwen van lego. Het zal daarom ook een uitdaging zijn om het juiste materiaal te vinden, dat past bij deze kinderen.

De computer is tegenwoordig niet meer weg te denken in het klaslokaal en zijn er veel nieuwe technologieën bijgekomen, terwijl de klaslokalen bijna hetzelfde zijn gebleven. Informatie wordt nog steeds op een droge repetitieve manier opgedragen. Zelfs de lessen over wetenschap en techniek die vooral geschikt zijn voor de visuele situaties en de praktische aanpak, worden op een theoretische manier gegeven. Deze lessen zijn vooral aantrekkelijk zijn voor de kinderen die linksgeoriënteerd zijn, logisch denkende kinderen of de kinderen die de les overleven. (Freed & Parsons 2005)

Deze theorie van Frees en Parsons vind ik relevant voor het onderwerp ADD. Er zijn namelijk een aantal schrijvers die beweren dat ADD'ers rechtsgeoriënteerd en creatief zijn. Deze opmerking geeft een duidelijk signaal af naar leerkrachten om erover na te denken welke lessen er juist goed aansluiten bij de interesses en leerstijl van kinderen met ADD. Veel leerkrachten vragen zich namelijk af waarom bepaalde kinderen niet mee doen met de les en waarom ze niet gemotiveerd zijn. De kans is groot dat dit komt omdat de lessen van tegenwoordig nog steeds veel lijken op die van dertig jaar geleden, terwijl de kinderen van deze tijd erg veranderd zijn.

Kinderen met ADD kunnen thuis een buitengewone gave hebben om zich op een project te focussen waarin ze erg geïnteresseerd zijn. Het kan zelfs zo zijn dat kinderen in de ene klas ADD lijken te hebben, terwijl ze in een andere klas aandacht hebben en geconcentreerd zijn.

De volgende uitspraak van Freed en Parsons (2005) vond ik heel opmerkelijk;

ADD is een dekmantel voor gebrekkig onderwijs, leerlingen zullen nooit geïnteresseerd zijn in een onderwerp dat slecht onderwezen wordt. "Het is een interessant gegeven dat zeer goede leerkrachten slechts zelden leerlingen met ADD in hun klas hebben, hoewel sommige van diezelfde leerlingen het label ADD krijgen in anderen klassen."

Blijkbaar heeft een leerkracht wel degelijk invloed op het gedrag van deze stoornis. Ik denk dat leerkrachten zich hier bewust van moeten zijn en niet alleen naar de dingen moeten kijken die een beperking voor de ADD'er zijn. Er moet gebruik gemaakt worden van de positieve kenmerken van een ADD'er.

Wanneer ouders verbaasd reageren als een leerkracht voorstelt om je kind te laten onderzoeken op ADD, kan het zijn dat het ADD-gedrag alleen in de klas te zien is. Het kind kan zich afreageren, omdat het misschien niet op de juiste manier les krijgt of het zich verveelt, niet omwille van een onderliggende stoornis.

Veel scholen eisen natuurlijk gehoorzaamheid en veel leerkrachten zien Ritalin als een oplossing voor deze gehoorzaamheid. Hierbij moet je als leerkracht jezelf de vraag stellen: willen we de kinderen opvoeden om alleen maar orders op te volgen, zonder dat er vragen worden gesteld? Misschien is het de droom van elke leerkracht om te roepen: "Michel, stop daarmee!" en hij doet het. Hierdoor zou inderdaad de klas gemakkelijker onder controle te houden zijn. Maar dit is niet de oplossing. De medicatie hoeft niet altijd een oplossing te zijn om ander gedrag bij een kind te zien. De oorzaak kan ook liggen aan de manier waarop het onderwijs aangeboden wordt en hoe de leerkracht omgaat met kinderen die een stoornis hebben.

3.5 LEERSTIJL VAN KINDEREN MET ADD

Alle mensen worden geboren met een dominante rechter hersenhelft. Ze maken dus geen gebruik van taal. Denk eens aan baby's, zij kijken naar de lichaamstaal. Met huilen maken ze duidelijk dat ze iets willen. Wanneer een kind rond het vierde levensjaar is, zal het kind in woorden gaan denken: secundair denkproces. Alleen is er

een kleine groep kinderen die deze overstap niet maakt. Dat houdt dus in dat de rechter hersenhelft van deze kinderen dominant blijft. Het gevolg daarvan kan zijn dat de linker hersenhelft een achterstand kan gaan vertonen, met als gevolg dat dit leerachterstanden kan veroorzaken. Er zijn gelukkig wel voordelen voor de beelddenkers. Het wordt dan ook vaak gezien als een gave en deze kinderen zijn vaak creatief. (Freed en Parsons 2010)

3.5.1 BEELDDENKERS

De schrijvers Freed en Parsons (2012) schrijven in hun boek ook iets over ADD en beelddenker. Een van de schrijvers heeft namelijk zelf een kind dat de diagnose ADD heeft en ziet heel duidelijk naar voren komen welke leerstijl zijn kind heeft. Deze vraag is gesteld aan Dr. Castellanos en hij zegt het volgende over de leerstijlen van een ADD'er:

“Ik kan ermee akkoord gaan dat bijna alle kinderen met ADD een rechtsoriënterende en visuele leerstijl hebben. Zeker is het dat ik het klinisch al vastgesteld heb, hoewel er op dat gebied nog veel onderzoek moet plaatsvinden.”

Ook is het bijna zeker dat er mensen zijn met ADD er geen genetische aanleg voor hebben –niemand in hun familie heeft het. Maar hoogstwaarschijnlijk is het merendeel van de gevallen familiaal bepaald en is er een genetische achtergrond voor. Echter is het wel van belang om te weten dat het niet in elk geval zo is dat de symptomen om de diagnose ADD te krijgen, aanwezig zijn. Met andere woorden: er is een genetische kwetsbaarheid, maar dan bepaalt de interactie met de omgeving of het zich als een stoornis zal voordoen. Vanuit de literatuur van Karin Windt worden een aantal kenmerken benoemd die hierop aansluiten. Tussen de lijst van kenmerken staat namelijk dat ADD'ers veel creatief talent hebben, maar wel wanneer zij een beeld hebben van iets wat hij of zij wil gaan maken. Dit houdt dus in dat er een grote kans is dat ADD'ers vaak in beelden denken om daarna iets te kunnen realiseren en er ook de volledige aandacht voor hebben.

Thom Hartmann geeft aan dat de kinderen tegenwoordig heel anders in elkaar zitten, dan de kinderen van vroeger. Kinderen worden steeds rustelozier, zijn veel meer visueel ingesteld en zijn dus meer rechts georiënteerd. Deze leerstijl zal dus botsen met de leerkrachten die voor de klas staan. Deze leerkrachten hechten belang aan orde, netheid en herhaling. Er is ook een groep leerkrachten die juist wel experimenteren met nieuwe lesmethoden en die meer afgestemd zijn op rechtsgeoriënteerde kinderen. De kans bestaat dus dat dit soort leerkrachten kinderen met ADD aanspreken.

Bron: www.tuacc.com

3.6 VERSCHIL IN GEDRAG TUSSEN JONGENS EN MEISJES

Wanneer een jongen ergens mee zit, kan het voorkomen dat zijn gedrag ineens heel actief wordt. De kans is groot dat de jongen externaliserend, agressief of hyperactief naar de buitenwereld reageert. Misschien moeten we hier meer begrip voor opbrengen en niet te snel een gezonde uiting, als reactie op een ongezonde situatie, problematisch of een stoornis noemen.

Tegenwoordig lijkt mannelijkheid wel eens te veel geproblematiseerd te worden en lijken vrouwelijke waarden zeker in de hulpverlening en het onderwijs, te veel tot de norm verheven worden (Oude Egberink, 2001).

Ook Delfos (2001) spreekt in dit verband van het gevaar van de ontmannelijking van de man. Door deze norm wordt soms te snel bij druk, lastig gedrag gedacht aan stoornissen – bijvoorbeeld AD(H)D. Dit risico is mogelijk

nog groter, omdat er in het basisonderwijs zoveel vrouwelijke leerkrachten werken die deze heftige, agressieve gedragsuitingen van zichzelf meestal niet kennen. Anderzijds kunnen vrouwelijke leerkrachten agressie beter reguleren dan hun mannelijke collega's, die vaak meer op competitie gericht zijn. (Lieshout 2002, P)

Ook is er een onderzoek gedaan naar de verschillen van de hersenen tussen jongens en meisjes. De rechterhersen helft zou doorgaans actiever zijn bij jongens dan bij meisjes. Dat hun rechterhersen helft groter is, kan er voor zorgen dat jongens meer abstract en holistisch redeneren, meer non-verbaal reageren, meer visueel zijn ingesteld, minder gedetailleerd en meer ruimtelijk en wiskundig denken. Echter zouden meisjes meer analytisch en chronologisch informatie verwerken, meer vanuit het talige denken, meer reflectief reageren.

Hieraan kunnen verschillen in persoonlijkheidskenmerken tussen jongens en meisjes gelinkt worden. Het is zo dat jongens gemiddeld energiever, agressiever en assertiever zijn dan meisjes. Ook hebben ze steeds nieuwe ideeën, zoeken naar opwindend en hebben veel fantasie. Eerder werd al beschreven dat jongens erg gericht zijn op het tonen van competenties. Deze competenties schatten ze vaak hoger in dan meisjes. Meisjes kunnen over het algemeen emotioneler, medelevend, coöperatief en warm. Meisjes kunnen ook beter hun emoties tonen en zijn hierin open. Meisjes zijn plichtsgetrouw, zorgvuldig en hebben een hoge zelfdiscipline. Er is ook nog een derde factor, namelijk de sociologische factor. Dit houdt in dat jongens en meisjes leren om zich te gedragen zoals dat van jongens en meisjes verwacht wordt, door socialisatie opvoeding, onderwijs en media. Dit houdt voor de leerkracht in dat hij of zij verschillende verwachtingen en overtuigingen kunnen hebben over jongens en meisjes. Dit leidt tot verschillende reacties tegenover het gedrag van meisjes en jongens in de klas. Het gevolg hiervan is, dat de jongens en meisjes tegemoet zullen komen aan die genderspecificatie verwachtingen die de leerkracht heeft. (Leavers, Heylen en Daniels, 2004, p 17)

3.7 WAT KAN EEN LEERKRACHT DOEN?

In het boek Wonderlijke Wazigheid staan tips voor de leerkrachten waarbij een kind met ADD in de klas zit. Deze tips spraken mij aan omdat ze gebaseerd zijn op de eigenschappen waar kinderen met ADD 'last' van kunnen hebben. Ik vind dat dit zeker een toegevoegde waarde heeft aan mijn afstudeeronderzoek. Leerkrachten of studenten die dit lezen, kunnen dit heel gemakkelijk toepassen in de praktijk.

1) *Interpreteer hun schijnbare desinteresse niet als luiheid, maar als een stoornis in hun motivatie.*
Een slecht organisatievermogen, en moeite met focussen zijn praktische inherent aan de diagnose ADD. Juist op deze gebieden hebben leerlingen met ADD hulp nodig.

2) *Moeilijk geloven dat het onmacht is en geen onwil*
Het levert leerlingen met ADD vaak frustratie op dat bepaalde dingen niet lukken. Ze weten wel hoe ze het moeten aanpakken, maar ze kunnen het vaak niet.

3) *Het is verstandig dat de leerkracht zich in de stoornis verdiept*
Na het lezen van mijn afstudeeronderzoek, zal de leerkracht zich denk ik genoeg hebben kunnen verdiepen in ADD. Het zorgt er natuurlijk voor dat u de leerling begrijpt. Zeker voor ADD is het belangrijk dat de leerkracht weet wat het is, omdat het minder vaak voorkomt dan ADHD. In de literatuurlijst achterin, staan een aantal boeken die veel informatie geven over ADD.

4) *Bied leerlingen met ADD extra structuur*
De nadruk wordt op 'extra' gelegd. Als het goed is geven leerkrachten hun leerlingen al enige vorm van structuur, maar leerlingen met ADD hebben dit nog meer nodig. Geef bijvoorbeeld aan welke bladzijde ze

moeten kijken, wanneer ze iets af moeten hebben of waar ze bepaalde informatie kunnen vinden. Schrijf het anders nog een keer op het bord.

5) *Trek de aandacht als iets echt belangrijk is*

6) *Check bij het innemen van toetsen of alle vragen zijn ingevuld*

7) *Geef ze wat meer tijd tijdens de les*

Het werkgeheugen werkt niet optimaal bij leerlingen met ADD. Daardoor moeten ze vragen vaker lezen en zijn sneller af afgeleid. Dit alles kost veel tijd. Ook kan de leerkracht de mogelijkheid geven om de toets in een ander (rustig) lokaal te maken.

8) *Onderhoud meer contact met ouders van een leerling met ADD*

Leerlingen met ADD missen vaak dingen, zoals bepaalde data van inleveren. Het is belangrijk dat ouders hier ook zich over hebben.

9) *Overleg met deze leerlingen hoe u hen kunt helpen om bij de les te blijven*

Het is fijn voor een leerling om zelf aan te kunnen geven waarbij een leerkracht kan helpen. Dit kan gaan over de plek in de klas, of een manier van seinen dat de leerling op moet letten etc.

10) *Waarschuw het kind met ADD voordat het een beurt krijgt*

Vaak hebben kinderen met ADD een gedeelte van een vraag gemist. Hierdoor kunnen ze niet goed antwoord geven, terwijl het niet aan hun intelligentie ligt. Door het aan te kondigen, zorgt de leerkracht voor een succeservaring bij de leerling

11) *Help mee met de optimale dosering van medicatie*

Een leerkracht is een belangrijke observator als het gaat om te kijken welk effect de medicatie heeft. Het blijkt namelijk dat kinderen met ADD niet de juiste dosering krijgen. Vaak merken kinderen zelf niet goed wat de invloed van medicatie op hen heeft. (Erlich 2013, pp)

3.8 CONCLUSIE

Een van de dingen die je als leerkracht niet wilt in de klas, is dat kinderen zich niet concentreren en daardoor geen aandacht hebben voor de les die gegeven wordt. Juist kinderen met ADD kunnen het in de meeste gevallen niet waarmaken om zich goed te kunnen concentreren. Hierdoor kunnen ze een schijnbare desinteresse vertonen. Deze schijnbare desinteresse kan een belemmerende factor zijn voor de leerkracht tijdens de uitleg van een les of opdracht. Dit kan grote frustratie met zich mee brengen, maar het belangrijkste is dat er begrepen wordt dat deze kinderen juist niet gedesinteresseerd of lui zijn. Dat deze kinderen niet lui of gedesinteresseerd zijn is een positieve factor.

Kinderen met ADD hebben het nodig om beloond te worden voor hun inspanning en niet meteen negatief op de resultaten. Wanneer men dit wel doet is de kans groot dat de ADD'er veel negatief commentaar krijgt. Structuur en duidelijkheid aanbieden is van groot belang, omdat deze kinderen dat zelf niet goed kunnen. Wanneer een leerkracht veel aandacht schenkt aan duidelijke, planning en structuur, kan dit een positieve werking hebben op het taakgedrag en werkhouding van het kind.

Ook de inzet van media binnen het onderwijs, kan een positieve invloed hebben op kinderen met ADD. Een positieve factor is dat kinderen met ADD vaak rechtgeoriënteerd zijn en in veel gevallen visueel ingesteld zijn. Ook deze kinderen zijn in de klas nodig. We leven in een tijd waarin het digibord, de computer en de tablet niet weg te denken zijn. De perfecte middelen voor een ADD'er, zij leren door te zien.

In de inleiding van dit hoofdstuk werd er beschreven dat een leerkracht gebruik kan maken van de talenten van kinderen met ADD. Hyperfocussen en creativiteit zijn van die talenten en kunnen goed ingezet worden door een leerkracht. Een leerkracht zal erachter moeten komen welke interesses deze kinderen hebben en zich steeds afvragen; welke interesses en creativiteit kan ik gebruiken bij de onderwijsbehoeftes van dit kind? Een leerkracht zal leren om gebruik te moeten maken van sterke kanten van de persoonlijkheid die kinderen met ADD hebben.

HOOFDSTUK 4 - ADD EN HET BREIN

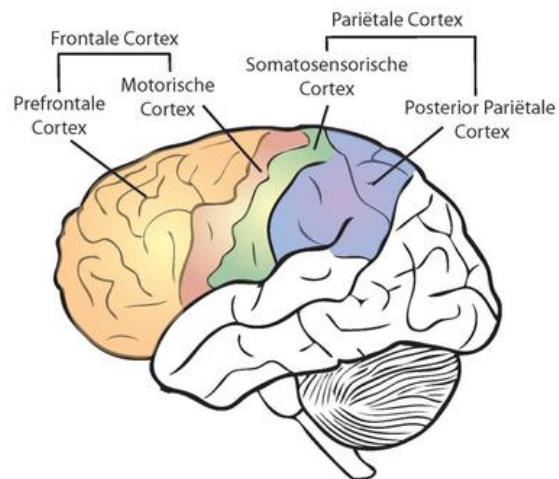
Er zijn verschillende bestuursfuncties in de hersenen die ervoor zorgen dat wij bepaalde handelingen uit kunnen voeren. Bij mensen met ADD is de kans groot dat deze bestuursfuncties minder goed werken dan bij iemand zonder ADD. In dit hoofdstuk zal aangegeven worden wat er in de hersenen gebeurt, welke gevolgen dit kan hebben voor het functioneren van iemand met ADD en welke medicatie en behandelingen er op dit moment zijn.

4.1 AANWIJZINGEN VOOR AD(H)D IN HET BREIN

Ongeveer 5 procent van de kinderen heeft AD(H)D. Bij een deel van deze kinderen lijkt de aandoening over te gaan wanneer de puberteit inzet. Dit gebeurt in de periode van zeven tot twaalf jaar als het brein zich ontwikkelt en er een betere controle over het gedrag ontstaat. Erfelijke factoren spelen een rol. Ook omgevingstrauma's zoals zuurstoftekort bij de geboorte waardoor de basale ganglia een tik krijgen, kunnen een relatie hebben tot AD(H)D. De basale ganglia zitten heel diep in de hersenen. Bij het controleren en automatiseren van beweging en bij beloning hebben deze een rol.

In de hersenen zijn aanwijzingen te vinden voor AD(H)D.

bron: breininbeeld.org

Het onderzoek dat uitgevoerd is in opdracht van de Tweede Kamer komt overeen met deze theorie. Hierin wordt namelijk beschreven dat er functionele en neurobiologische verschillen zijn tussen ADD en ADHD. Dit betekent dat er aanwijzingen te vinden zijn in de hersenen.

Met ondermeer MRI en fMRI zijn duidelijke verschillen te vinden. Er is een studie gedaan met tweehonderd kinderen zonder en tweehonderd kinderen met AD(H)D. De hersenen van kinderen met AD(H)D zijn gemiddeld vijf procent kleiner dan die van de andere kinderen. Deze verkleining is vooral te zien in bepaalde gebieden. In de prefrontale cortex (gebieden waar de 'hogere' functies het gedrag zetten). Daarnaast is de nucleus caudatus kleiner. Dit heeft te maken met het automatiseren van gedrag.

Ook de kleine hersenen zijn vijf tot tien procent kleiner. Op zich zegt het niet zoveel dat het brein kleiner is. De activiteit van de hersenen geeft mogelijk meer duidelijkheid over wat er aan de hand is.

Uit een meting blijkt dat het prefrontale gebied van de cortex bij kinderen met AD(H)D vaak minder actief is wanneer de persoon een taak moet uitvoeren. Het cerebellum is minder actief. Tevens is deze ook kleiner dan bij kinderen die geen AD(H)D hebben. Onderzoekers denken dat er bij AD(H)D stoornissen in de onderliggende structuren van het brein optreden, zoals in de kleine hersenen en de basale ganglia. De basale ganglia, met name de nucleus caudatus, zijn ook betrokken bij het opbouwen van een verwachtingspatroon. Dit deel van het brein vraagt zich namelijk af 'wat zal er gaan gebeuren?'. Ook zijn er aanwijzingen dat er bij kinderen met AD(H)D iets mis is met de timing. Een voorbeeld daarvan is, is dat zij minder baat hebben bij het aanbrengen van voorspelbaarheid in hun dagelijkse leven en reageren minder actief als er iets onverwachts gebeurt. (Bar, 2009)

4.2 BESTUURSFUNCTIE

Het werkgeheugen is nodig om een taak uit te voeren en te onthouden. Het haalt namelijk informatie op uit je langere termijngeheugen. Dit werkgeheugen is nodig bij het rekenen, maar ook bij lezen. Er is ook een andere bestuursfunctie; volhouden van aandacht. Deze bestuursfunctie houdt letterlijk in: *het vermogen om een langere tijd je aandacht te kunnen richten op een taak. Taakinitiatie is ook een bestuursfunctie.* Dit is een functie die ervoor zorgt dat er een vermogen is om te kunnen beginnen aan een taak. Time management en planning zijn onmisbaar om dingen goed te doen verlopen; inschatten hoeveel tijd je nodig hebt, je aan kleden, ontbijten, je tas inpakken en naar school fietsen. Deze dingen zorgen ervoor dat iemand op tijd op school komt. Alles wat hierboven genoemd is, zijn onmisbaar om goed te kunnen functioneren. Bij iemand met ADD zullen een aantal van deze functies minder goed werken. Deze minder goede werking heeft uiteindelijk met twee soorten stofjes te maken. (Erich 2013)

4.2.1 DOPAMINE EN HET MOTIVATIESYSTEEM

Dopamine is een stofje dat een grote rol speelt bij iemand wat doet en hoe lang diegene dit volhoudt. De gaat via verschillende wegen naar de prefrontale cortex. Het komt vrij in de hersenen via andere wegen, wanneer iemand iets als prettig ervaart.

De dopamine speelt dus een belangrijke rol door ervoor te zorgen dat iets wat je hersenen als prettig ervaren langer volgehouden wordt of je aanstuurt tot actie. Met andere woorden zou dit het motivatiesysteem genoemd kunnen worden. (Erich 2013)

4.2.2 NORADRENALINE EN OPLETTENDHEID

De slaap-waakcyclus is een systeem dat ook in de hersenen aanwezig is. Deze systemen regelen als het ware of je alert bent of niet. In principe bepalen deze systemen de mate van oplettendheid van iemand. Noradrenaline is een in het lichaam voorkomende neurotransmitter. Noradrenaline is belangrijk, omdat het zorgt voor het alert blijven en oplettendheid.

Nu weten we dat deze twee stofjes een bepaalde invloed hebben op het functioneren van een mens. Uit onderzoek is gebleken dat deze twee stofjes problemen hebben in de hersenen van mensen met ADD. Ze worden niet goed afgegeven, waardoor de volgende cel de boodschap niet goed ontvangt en kan uitvoeren. Ook het stofje Serotonine lijkt betrokken te zijn in verband met ADD. Medicatie voor ADD werkt vaak op een van deze stofjes. (Erich 2013)

4.2.3 RITALIN

Ritalin, Concerta, Equasym en Medikinet zijn allemaal merknamen van medicijnen waarin methylfenidaat het werkzame stofje is. Dit is een stimulerend middel. Hiermee wordt bedoeld dat het stofje stimulerend werkt op het brein, door ervoor te zorgen dat vooral de neurotransmitter dopamine langer werkzaam blijft in de hersenen. Methylfenidaat is officieel goedgekeurd.

Toch zijn er veel mensen die kritisch zijn over het medicijn gebruik van voor mensen met ADHD of ADD.

4.3.4 KRITIEK RITALIN

Een van de meest belangrijkste en langlopende onderzoek naar ADHD (Multimodal Treatment Study of Children with ADHD), gaf aan een positief effect te zien bij Ritalin. Helaas was dit effect na 2 tot 3 jaar uitgewerkt. Toch verdubbelt het aantal medicijnrecepten voor ADHD ongeveer elke drie a vier jaar. Het is namelijk het meest geslikte medicijn tegen ADHD. (Schilperoord 2010)

In het boek ADHD-medicatie, medische megablunder, wordt geschreven dat in het medicijn Ritalin een stofje zit die er in feite voor zorgt dat er een afbraak is van het zenuwstelsel. Methylfenidaat valt onder een klassering

van chemische stoffen. Dit kan op lange termijn zelfs zorgen voor Alzheimer. De neuronen van Alzheimer patiënten blijken er hetzelfde uit te zien als de kapotgemaakte neuronen bij gebruikers van Strattera, XTC, LSD, Ritalin en andere amfetamines. Er zijn dus gevolgen wanneer je deze stoffen chronisch aan kinderen toedient. De hersenen van kinderen zijn volop in ontwikkeling. Vaak denken ouders: mijn kind wordt slimmer, wanneer het zich beter kan focussen. Uiteindelijk leren deze kinderen robotmatig, maar eigenlijk verpest het hun hersens. (Meurmans en Gottgens, 2009)

Toch zorgt medicatie er niet voor dat de symptomen genezen worden, maar het bestrijdt. Daarnaast moet het levenslang geslikt worden. Bij de meerderheid van de AD(H)D patiënten is het effect van de medicatie na twee jaar uitgewerkt. Ook moet het regelmatig en altijd op hetzelfde tijdstip geslikt worden. Nieuwe middelen worden juist niet meer door de zorgverzekeraar vergoed. Er zijn ook een aantal bijwerkingen: depressie, ontwikkeling van tics, cardiovasculaire problemen en remming van de groei. (Hen & Geurts)

4.3 NEUROFEEDBACK

Neurofeedback is in Nederland nog relatief nieuw en onbekend. Er zitten veel voordelen aan neurofeedback, maar er zijn ook nadelen.

De voordelen zijn dat de symptomen van AD(H)D bestreden kunnen worden zonder medicatie. Door de operante conditionering is een langdurig en blijvend effect. Er is een verbetering van aandacht, concentratievermogen en slaap. Ook zorgt de methode niet voor hinderlijke bijwerkingen. Het is een eenmalige investering en heeft werking bij zo'n 70 a 80 procent van de cliënten. De nadelen zijn dat er pas effect is na dertig tot veertig behandelingen en dat de methode gedeeltelijk of zelfs niet wordt vergoed door de zorgverzekeraar.

Ook de medicatie heeft zo zijn voor- en nadelen. De voordelen van medicatie zijn dat het effect eigenlijk meteen merkbaar is, dat het makkelijk te verkrijgen is en het wordt geheel of deels vergoed door de verzekeraar.

4.3.1 WAT GEBEURT ER TIJDENS EEN BEHANDELING

Tijdens een neurofeedback-sessie, zit de patiënt in een makkelijke stoel en kijkt naar de monitor. Er worden op verschillende plekken op het hoofd elektroden geplaatst. Deze elektroden zijn verbonden met een computer en meten de hersenactiviteit. Daarna wordt er positieve feedback gegeven in de vorm van geluidjes of visuele signalen. Dit alles wordt gedaan op het moment dat de hersengolven onder of boven een ingestelde frequentiedrempel blijven.

Op dat moment worden de hersenen 'getraind'. Na enige tijd leert de patiënt wat hij of zij moet doen om de positieve feedback te genereren en kan hij de gewenste hersengolven zelf produceren. Internationaal zijn er veel verschillende manieren waarop neurofeedback in de praktijk wordt uitgevoerd.

4.3.2 NEUROFEEDBACK EN AD(H)D

De toepassing van neurofeedback bij AD(H)D is op psychiatrisch gebied bij kinderen het bekendst. Dit is ook de toepassing waarvan de effectiviteit het meest wetenschappelijk is onderzocht. Voor AD(H)D zijn ook verschillende afwijkende GEEG-patronen beschreven. Er is een meest voorkomend patroon dat bestaat uit een verminderde hoeveelheid SMR-golven (golven die een indicatie hebben voor het aanwezig zijn van fysieke rust en sensomotorische bewustzijn). Deze worden in verband gebracht met hyperactiviteit, een verminderde hoeveelheid bètagolven en te veel thëtagolven, die zouden samenhangen met aandacht tekort en impulsiviteit (Demos 2005).

Wat ook mogelijk is, is dat bij AD(H)D teveel bètagolven kunnen voorkomen. Een behandeling van AD(H)D kan dus bestaan uit de betagolven 'naar boven trainen'. Het doel hiervan is om meer betafrequentie activiteit te verkrijgen. (As & Hummel en anderen 2013)

Toch waarschuwt Martijn Arns dat er veel niet-onderzochte neurofeedbackmethoden in de aanbieding zijn. Het is van belang dat je altijd kiest voor een behandelaar die aangesloten is bij het Nederlands Instituut voor Psychologen.' (Arns & Ridder en anderen, 2009)

4.3.3 DISCUSSIE NEUROFEEDBACK

Neurofeedback wordt vaak ter discussie gesteld. In eerste instantie lijken de resultaten te suggereren dat neurofeedback zinvol kan zijn als behandeling voor ADHD, terwijl de resultaten niet helemaal eenduidig zijn. Door de methodologische tekortkomingen blijft het onduidelijk of neurofeedback effect heeft, en zo ja welke onderdelen van de neurofeedbackbehandeling specifiek geleid hebben tot het positieve effect. De effecten kunnen veroorzaakt zijn door de cognitieve training, de neutrale feedback, de hoge frequentie van belonen of juist het intensieve contact met de therapeut.

(Hen & Geurts 2008)

Een artikel in het tijdschrift voor de psychiatrie beschrijft wat nu het effect is van neurofeedback, met de bijbehorende kritiek.

Ze zeggen dat er dringend behoefte is aan een methodologisch goed opgezet onderzoek naar de effectiviteit van neurofeedback. Er is namelijk gebrek aan adequate effectstudies, terwijl neurofeedback bij ADHD steeds meer toegepast wordt in Nederland. Omdat er geen medicatie gebruikt wordt bij neurofeedback, lijkt het alsof ouders het gemakkelijker accepteren. Juist door die snelle acceptatie, is het belangrijk dat er onderzoek naar wordt gedaan. Bij verder onderzoek naar neurofeedback is het belangrijk om een gecontroleerde en geblindeerde onderzoeksopzet toe te passen en de uitkomstmaten op een objectieve wijze te bepalen. Gezien het ontbreken van studies bij volwassenen, lijkt het nuttig om neurofeedback ook bij deze groep te onderzoeken. Tevens dient er onderzoek naar mogelijke bijwerkingen van neurofeedback te worden gedaan.

4.4 CONCLUSIE

Er zijn aanwijzingen in de hersenen om aan te tonen dat iemand ADD of ADHD heeft. Dit geven Bar 2009 en Dossier ADD 2012 allebei aan.

Bij mensen met ADD werken de bestuurfuncties; taakinitiatie en volhouden van aandacht werken minder goed dan bij iemand zonder ADD. Juist deze functies zorgen ervoor dat iemand kan beginnen aan een bepaalde taak en hier ook alert in blijft. Dit is een belemmerende factor in de klas als het gaat om de taakgerichtheid en werkhouding. Dit zou ten nadele kunnen zijn voor de leervorderingen en leerontwikkeling van het kind.

Op dit moment is er medicatie die stimulerend werkt op het brein en ervoor zorgt dat de ADD'er zich langer kan concentreren. De andere kant van dit verhaal is dat de medicatie juist verdubbeld is in de laatste jaren. Terwijl er meer onderzoeken gedaan worden, omdat veel mensen hun vraagtekens hebben bij deze medicatie. Hetzelfde geldt voor de behandelmethode; neurofeedback. Een behandelmethode die in opkomst is, maar waar nog wel veel behoefte is aan onderzoek naar het effect ervan.

HOOFDSTUK 5- ALGEMENE CONCLUSIE

*In deze conclusie zal uitgelegd worden wat de oorzaken zijn van de concentratieproblemen bij kinderen met ADD. Daarna zullen er oplossingen worden beschreven, omdat het voor een leerkracht erg belangrijk is deze concentratieproblemen in de klas te kunnen herkennen om het kind met ADD de juiste begeleiding te geven. Aan de hand van de theorie en conclusies van elk hoofdstuk worden er een aantal **belemmerende en stimulerende factoren** benoemd. Deze factoren kunnen direct toegepast worden in groepsoverzichten of groepsplannen. Daarna zal er meteen een oplossing beschreven worden.*

Een tekort aan dopamine in de hersenen is één van de oorzaken van concentratieproblemen. De dopamine en noradrenaline zorgen ervoor dat wij mensen tot actie komen. Bij iemand met ADD is er een tekort aan deze twee stoffen. Dopamine verhogende activiteiten (alles dat leuk is) verhogen de concentratie. Dit is ook een reden dat ADD'ers zich soms kunnen hyperfocussen. Ook is er een verlaagde hersenactiviteit in de prefrontale cortex.

Naast deze lichamelijke oorzaken zijn er ook factoren die een rol spelen bij een verminderde concentratie, namelijk de leerkracht zelf. De eerste stap is kennis. Een leerkracht zal kennis moeten hebben van de concentratiestoornis. Wanneer deze kennis niet aanwezig is, kan een leerkracht niet inspelen op de situatie van het kind. Het begrijpen en inleven, zal een nog moeilijkere opgave zijn. Wat duidelijk naar voren komt vanuit de theorie, is dat veel ADD'ers zich niet begrepen voelen door omstanders. Laat staan een kind dat ADD heeft, maar dit zelf nog niet weet. Bij het aanbieden van opdrachten aan kinderen moet de leerkracht rekening houden met de duur van de opdracht. Wanneer een opdracht te lang duurt, haakt de ADD'er af. Ook zal er gekeken moeten worden hoe de opdracht er bijvoorbeeld uitziet. Is er veel tekst te lezen of zijn er juist veel plaatjes te zien.

Het ontbreken van structuur kan ook een oorzaak zijn van concentratieproblemen. Een ADD'er zal dus van buitenaf structuur aangeboden moeten krijgen. Dit kan zijn door te helpen met plannen van taken, een plan opstellen wanneer er opgeruimd wordt of samen een agenda invullen.

Wanneer een ADD'er in een erg drukke omgeving werkt kan hij of zij zich niet goed concentreren. Een rustige werkplek kan van grote invloed zijn op de resultaten. Kinderen met ADD zijn vaak rechts georiënteerd en dus visueel ingesteld. De meeste kinderen hebben er baat bij om tijdens de uitleg of instructie een afbeelding te zien. Hierdoor kunnen zij zich beter een beeld vormen van datgene wat de leerkracht uitlegt of vertelt.

Vermindering van concentratie kan ook ontstaan doordat het onderwerp niet boeiend is. Dit kan natuurlijk ook zo zijn bij mensen die geen ADD hebben.

Hyperfocus is een van de eigenschappen die iemand met ADD kan hebben. Wanneer een leerkracht inzicht heeft in de interesses van een ADD'er, kan de leerkracht dit gebruiken tijdens de uitleg of verwerking van een les.

Zoals u heeft kunnen lezen zijn er belemmerende factoren voor een kind met ADD, maar ook stimulerende factoren, die er juist voor zorgen dat een ADD'er beter kan functioneren in de klas. Vanuit de theorie kunnen er al een aantal belemmerende- en stimulerende factoren geformuleerd worden (zie tabel hieronder). De belemmerende- en stimulerende factoren zijn in een tabel gezet. Voor het praktijkonderzoek luidt de vraag welke onderwijsbehoeften kinderen met ADD nodig hebben. Voordat deze onderwijsbehoeften geformuleerd kunnen worden, moet duidelijk zijn waardoor kinderen gestimuleerd of belemmerd worden in de klas. Een deel van het antwoord op deze vraag staat in de tabel hieronder.

Vanuit het praktijkonderzoek moet blijken of de belemmerende- en stimulerende factoren aangevuld kunnen worden om uiteindelijk de onderwijsbehoeften te kunnen formuleren.

Belemmerende factoren:	Stimulerende factoren:
Leervorderingen/ leerontwikkeling	Leervorderingen/ leerontwikkeling - Hulp bij het plannen van taken of opdrachten - Leerkracht heeft inzicht in interesses van het kind
Werkhouding/taakgedrag van het kind - Desinteresse - Drukke leeromgeving - Veel tekst	Werkhouding/taakgedrag van het kind - Opdracht is interessant voor de leerling (belevingswereld, interesse, leefwereld, zone van naaste ontwikkeling) - Taak is visueel ondersteund - Rustige werkplek
Sociaal emotioneel functioneren van het kind - Leerkracht heeft geen kennis over ADD - Niet begrepen voelen door anderen	Sociaal emotioneel functioneren van het kind - Zich begrepen voelen door anderen
Creatieve, beeldende en muzikale ontwikkeling	Creatieve, beeldende en muzikale ontwikkeling
Aspecten van de leraar, groep en school voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van situatie	Aspecten van de leraar, groep en school voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van situatie - Leerkracht heeft kennis over ADD
Aspecten van ouders voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van de situatie	Aspecten van ouders voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van de situatie

6. PRAKTIJKONDERZOEK

Het werk begint in je hoofd en in je hart. Je hebt goede kennis en goede hoop nodig. De meeste mensen weten maar weinig af van hersenen en AD(H)D. Ze geloven de slechte rapporten van vroeger. Maar inzicht in hoe het werkelijk in elkaar zit, kan je hernieuwd zelfvertrouwen geven en nieuwe hoop bieden. Je kunt een prima leven hebben met AD(H)D (Hallowel 2005)

HOOFDSTUK 6- HET PRAKTIJKONDERZOEK

Dit hoofdstuk gaat over het praktijkonderzoek dat na het theoretische onderzoek uitgevoerd is. Zoals in het vorige hoofdstuk al beschreven staat, is er tijdens het praktijkonderzoek onderzoek gedaan welke specifieke onderwijsbehoeften kinderen met de diagnose ADD nodig hebben om op een optimale manier te kunnen werken in de klas. Dit alles is gedaan doormiddel van een diepte-interview via skype met kinderen die de diagnose ADD hebben. Diepte-interviews met kinderen afnemen via skype is een nog niet veel voorkomende manier van onderzoeken. Deze interviewmethode zorgde ervoor dat de respondenten zich in een vertrouwde en eigen omgeving bevonden. Door deze interviews te analyseren zal moeten blijken welke stimulerende- en of belemmerende factoren ervoor zorgen dat kinderen zich goed of minder goed kunnen concentreren op school. Voordat de resultaten van deze interviews beschreven zullen worden, zal in dit hoofdstuk uitgebreid uitgelegd worden wat voor soort onderzoek er is gedaan en hoe het onderzoek uitgevoerd is. Ook wordt er beschreven welke onderzoeksmethode en onderzoeksinstrumenten er gebruikt zijn en op welke manier. De betrouwbaarheid, validiteit en verantwoording van het onderzoek zal als laatst worden beschreven.

Aan het einde van het praktijkonderzoek zal er een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag en de praktijkvraag. Hieronder zijn de hoofdvraag, de praktijkvraag en de hypothese beschreven.

Om een beter beeld van ADD te krijgen is er een hoofdvraag geformuleerd die hier antwoord op kan geven:

De hoofdvraag luidt als volgt:

“Welke specifieke onderwijsbehoeften hebben kinderen met ADD nodig om zich te kunnen concentreren tijdens lessen in de klas?”

De praktijkvraag luidt als volgt:

“Welke factoren zorgen ervoor dat kinderen met ADD belemmerd of juist stimulerend zijn om te functioneren in de klas?”

Ook is er een hypothese die in de praktijk getoetst wordt en deze luidt als volgt:

Kinderen met ADD hebben specifieke onderwijsbehoeften nodig om in de klas beter te kunnen functioneren.

6.1 ONDERZOEKSGROEP EN ONDERZOEKSTRUMENTEN

Voor het praktijkonderzoek is gebruik gemaakt van een kwalitatief patronenonderzoek. De onderzoeksgroep bestaat in totaal uit acht kinderen met de diagnose ADD met een leeftijd van acht tot en met twaalf jaar. Er is bewust gekozen om kinderen van deze leeftijd als onderzoeksgroep te gebruiken, omdat zij een reflectief vermogen hebben. Dit heeft kunnen zorgen voor duidelijkere resultaten. Alle proefpersonen zijn afkomstig uit alle delen van Nederland.

Via sociaal media is de onderzoeker in aanraking gekomen met de stichting ADD. Via deze Facebook pagina is er een oproep gedaan aan alle ouders die een kind hebben van acht tot en met twaalf jaar met de diagnose ADD. In deze oproep stond vermeld dat een student graag een interview wilde houden met deze kinderen en of er geïnteresseerde ouders waren die hieraan mee wilden werken.

Er werd massaal gereageerd door fanatieke ouders. In totaal waren er ongeveer vijfendertig ouders die hier voor open stonden. Er zijn twaalf ouders benaderd om een afspraak te maken voor het diepte-interview met hun kind. Uiteindelijk hebben acht ouders gereageerd en zijn er in totaal acht interviews afgenomen. Omdat alle proefpersonen door heel Nederland wonen, is er gekozen om de diepte-interviews uit te voeren via skype. Dit kon gedaan worden vanuit het huis waar de respondenten woonden en op deze manier waren zij aanwezig in een voor hen vertrouwde omgeving.

6.1.1 ONDERZOEKSTRUMENTEN

Er is gekozen om een diepte-interview af te nemen. Voor deze diepte-interviews zijn voor het grootste deel open vragen gebruikt. Dit waren vragen die al vast stonden, maar er was ook gelegenheid om vragen te stellen die niet van tevoren vast stonden, zodat de kinderen echt hun ervaringen konden vertellen.

De vragen van het interview zijn gebaseerd op verschillende thema's (zie tabel)

Bij het interview was het vooral belangrijk dat de respondenten zoveel mogelijk zelf vertelden en ervaringen deelden. De interviews duurden ongeveer 20 tot 30 minuten.

Naast het diepte-interviews met de kinderen, hebben de ouder(s) of verzorger(s) van deze kinderen dezelfde vragen ontvangen. Hierbij werd de ouder(s) gevraagd om deze vragenlijst in te vullen. Volwassenen kunnen in de meeste situaties bepaalde dingen beter verwoorden of uitleggen dan kinderen en er kan gekeken worden in hoeverre het kind zich bewust is van zijn eigen gedrag en andersom.

Hier is voor gekozen omdat een combinatie van beide onderzoeksvormen een oplossing kan bieden voor betrouwbaarheid en validiteit. Op deze manier zijn er meer gegevens bekend over het kind en is het op een betere manier meetbaar.

De interviews die afgenomen zijn bij de kinderen geven een beeld van wat er echt in het kind zelf speelt en welke ervaringen het kind heeft in de klas en thuis met het hebben van de concentratiestoornis ADD. De interviews die bij de ouders zijn afgenomen kunnen zorgen voor meer verdieping.

Uiteindelijk is er gekeken of er bepaalde patronen ontdekt konden worden en of de theoretische conclusie klopt.

Thema's
Werkhouding
Eigenschappen
Medicatie
Handelen van de leerkracht
Handelen van ouders
Klasgenootjes
Middelen in de klas
Leeromgeving

Tabel 1: thema's

6.1.2 UITVOERING VAN HET ONDERZOEK

1. *De ouder(s) en of verzorger(s) van de kinderen hebben aan hun kind gevraagd of zij mee willen werken en hebben hen toestemming gevraagd*
2. *De vragen die al vast stonden zijn naar alle ouder(s) en verzorger(s) verstuurd via e-mail contact, zodat ouders en kinderen op de hoogte waren welke soort vragen er gesteld konden worden*
3. *Er is een afspraak gemaakt om via skype het diepte interview af te nemen*
4. *De onderzoeker heeft de ouders een uitnodiging gestuurd om het gesprek te beginnen via skype*
5. *Wanneer er skype verbinding was, zijn de kinderen eerst bedankt voor hun medewerking. Daarna werd er aan de kinderen uitgelegd dat het interview ongeveer 20 tot 30 minuten zou duren en dat er al een aantal vragen vast stonden, maar dat het ook kan zijn dat er meer doorgevraagd wordt op datgene wat zij vertellen of dat er nieuwe vragen ontstaan tijdens het gesprek. Ook is er gevraagd hoe de kinderen het vonden om geïnterviewd te worden.*
6. *Het diepte-interview is afgenomen binnen 30 minuten en opgenomen*
7. *Wanneer kinderen bepaalde data of namen niet wisten, hebben ouders dit toegelicht*
8. *Na het interview zijn de kinderen bedankt voor hun medewerking*
9. *Daarna is de vragenlijst voor de ouders naar hen toegestuurd en heeft de onderzoeker gevraagd of ouder(s) en of verzorger(s) de ingevulde lijst weer terug wilden sturen*
11. *De interviews zijn uitgetypt*
12. *De onderdelen van het interview van de kinderen die er toe deden, zijn gemarkeerd*
13. *Per betekenis eenheid is een code/label toegekend met behulp van het programma atlas.ti (deze codes zijn geformuleerd vanuit de theoretische onderbouwing, zie hoofdstuk 7.2)*
14. *Uiteindelijk zijn deze codes/labels geordend onder verschillende thema's (werkhouding, eigenschappen, stimulerende factoren en belemmerende factoren)*
15. *Er is gekeken naar samenhangen tussen de uitkomsten van de vragen. Tijdens de analyse is vooral gelet of er bepaalde combinaties van onderwijsbehoeften en problemen voorkomen.*
16. *Wanneer er geen combinaties bij bepaalde uitkomsten gevonden zijn, is de onderzoeker vooral beschrijvend gebleven*

6.1.3 BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT

Validiteit en betrouwbaarheid zijn twee belangrijke eisen van een onderzoek. Wanneer er gesproken wordt over betrouwbaarheid, wordt de volgende vraag gesteld: *zou herhaalde meting hetzelfde resultaat opleveren?* Bij validiteit gaat het vooral om de vraag: *wordt er gemeten wat ik wil meten?*

Om ervoor te zorgen dat het instrument ook daadwerkelijk betrouwbaar zou zijn, is er gemeten welke factoren ervoor zorgen dat kinderen stimuleren of belemmeren wanneer zij in de klas aan het werk zijn. Er is ook gekeken naar de testbias: zijn de vragen die gesteld worden te moeilijk geformuleerd of zijn er woorden die moeilijk te begrijpen zijn? Dit is gedaan door de vragen vanuit het interview voor te leggen aan een kind van 8 jaar, een kind van 9 jaar en een kind van 10 jaar. De vragen die onduidelijk of te moeilijk geformuleerd waren, zijn aangepast. Op deze manier weet je als onderzoeker zeker dat de vragen die gesteld worden ook daadwerkelijk begrepen worden door de respondenten.

De vragenlijst is door twee verschillende volwassenen kritisch bekeken. Hierbij ging het om één volwassene die niet in het onderwijs werkzaam is en één volwassene die wel binnen het onderwijs werkzaam is.

Dit alles is gedaan voor verhoging van face validiteit.

Het interview dat afgenomen is bij de kinderen zal moeten blijken uit het gebruik van een methodetriangulatie. Dit houdt in dat er verschillende methoden gebruikt worden om hetzelfde onderwerp te meten. Ouders hebben dezelfde vragen in een document gekregen als de vragen die geformuleerd stonden in het diepte-interview. De vragen zijn uiteraard zo geformuleerd dat het een vraag is over het kind van de ouder(s) en of verzorger(s). Op deze manier kon er gekeken worden of het klopte wat er vastgesteld werd. Door dezelfde vragen aan te bieden aan de ouder(s) en of verzorger(s), zijn de antwoorden met de vragen vergeleken. De

antwoorden van ouders kunnen namelijk zorgen voor meer diepgang of inzicht in de antwoorden die de kinderen gegeven hebben. Uiteindelijk is dit een goede keuze geweest, omdat er een respondent tussen zat die het erg lastig vond om zijn gevoelens en ervaringen uitgebreid te vertellen.

De vragen in het diepte-interview zijn in de actieve vorm geformuleerd, het zijn enkelvoudige vragen en de vraagstelling is eenduidig (zie bijlage)

6.2- CODEREN

In hoofdstuk 7.1.2 staat beschreven dat er codes zijn toegekend aan de citaten van de respondenten. In dit hoofdstuk wordt uitgelegd op basis van welke theorie deze codes zijn ontstaan en op welke manier deze zijn toegekend aan de citaten.

In hoofdstuk 3.3 zijn vanuit het onderzoek dat uitgevoerd is in opdracht van de Tweede Kamer verschillen tussen ADD en ADHD geformuleerd. Dit onderzoek bewijst en beschrijft een duidelijk beeld van de verschillen tussen ADD en ADHD, maar er werden nog veel kenmerkende eigenschappen die bij ADD horen vergeten. Windt, Negelen, DSM V, Kenniscentrum ADD, Freed en Parsons gaven als aanvulling de volgende eigenschappen aan als kenmerken die bij ADD horen:

- Slordigheidsfouten
- Lijkt niet te luisteren
- Aanwijzingen niet opvolgen
- Slechte concentratie
- Snel afgeleid
- Hyperfocus
- Dromerig
- Chaotisch
- Te laat inleveren
- Moeite met plannen
- Reken en- taalstoornis
- Humor
- Veel op de achtergrond
- Vermoeid
- Minder sociaal naar anderen toe
- Traag reactievermogen
- Rechtsgeoriënteerd
- Beelddenkers/visueel ingesteld

De eigenschappen zijn omgezet naar codes en deze codes toegekend aan de citaten van de respondenten. Dit wil eigenlijk zeggen dat de codes gerelateerd zijn aan de eigenschappen, werkhouding, belemmerende- en stimulerende factoren. Tijdens het coderen van de citaten konden niet alle bovenstaande codes toegekend worden en moesten er nieuwe codes geformuleerd worden. Het zijn termen die in eerste instantie nog niet als code toegekend waren, maar waarbij dat later wel gebeurt is.

Dit omdat deze nieuwe woorden (codes) enkele keren of regelmatig voorkwamen in de citaten van de kinderen. Dit kan betekenen dat er ook nieuwe eigenschappen toegevoegd kunnen worden aan de eigenschappenlijst die in het theoriegedeelte staat. Op de volgende pagina zijn de "nieuwe" codes geformuleerd.

- Creatief	- Rust
- Grenzen aangeven	- Projecten
- Druk in hoofd	- Ontdekken
- Snel verveeld	- Voorlezen

- Traag	- Bewegen
- Autisme	- Extra werktijd
- Rustig	- Stilte
- Praktisch	- Klasgenootjes
- Korte instructie	- Digibord
- Slaappil	- Interesse
- Uitdaging	- Andere werkplek
- Samenwerken	- Herinneren aan huiswerk
- Snel hulp aan juf vragen	- Medicatie
- Zelfstandig werken	- Zin/geen zin in school
- Interesse	- Fijne motoriek
- Snel verveeld	- Onrust
- Drukke	- Dyslexie

Nadat het coderen uitgevoerd is, zijn de codes geordend onder bepaalde thema's. Hiervoor is gekozen voor de volgende thema's; *werkhouding, eigenschappen, belemmerende factoren en stimulerende factoren*.

De themakeuze is besloten, omdat er tijdens het analyseren gekeken moest worden naar onderwijsbehoeften van de kinderen. Op deze manier kan er uiteindelijk een antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag. De onderwijsbehoeften staan ten slotte centraal in de onderzoeksvraag. Wanneer er over onderwijsbehoeften gesproken wordt is het van belang om te weten welke werkhouding en eigenschappen het kind heeft en welke factoren de kinderen als belemmerend en stimulerend ervaren.

HOOFDSTUK 7 - DATA ANALYSE

In het vorige hoofdstuk zijn alle keuzes verantwoord en in hoofdstuk 8 worden de uitkomsten van de diepte-interviews uitgewerkt. Er zal vooral gekeken worden naar de eigenschappen, werkhouding, stimulerende –en belemmerende factoren van een kind met ADD. De interviews zullen niet weergegeven worden, omdat dit geen toegevoegde waarde heeft aan dit onderzoek. De ordening van de codes zullen echter wel weergegeven worden, omdat dit een belangrijk deel van de analyse aantoont.

7.1 ORDENING VAN CODES

De uitkomsten van de diepte-interviews worden in tabellen weergegeven. In elk tabel is te zien welke codes onder welke betekenis eenheid hoort. Er is gekeken wat het kind over zijn of haar eigenschappen vertelde, hoe het kind benoemd wat zijn of haar werkhouding in de klas was en wat er voor het kind erg prettig was in de klas en wie of wat daar voor zorgde. Ook hebben kinderen verwoord wat voor hen juist niet prettig werkt in de klas en wat zij graag anders zien. De betekenis eenheden die in de tabel te zien zijn, geven dus ook aan hoe het kind kijkt naar het onderwijs dat hij of zij krijgt en wat er anders of hetzelfde zou moeten zijn.

Uit het onderzoek zal moeten blijken welke onderwijsbehoeften een kind met ADD nodig heeft. Daarbij moet een leerkracht weten welke eigenschappen er bij het kind horen, welke werkhouding het kind heeft in de klas, of er stimulerende factoren zijn die ervoor zorgen dat het kind beter leert en welke belemmeringen het kind ervaart in de klas. Deze codes zijn opvallende termen of verwoordingen van de citaten van elk kind.

TABEL 1:

Betekenis eenheid	Eigenschappen	Werkhouding	Belemmering	Stimulans
Code	-Slecht grenzen -Aangeven	-Snel verveeld -Meervoudig -Intelligent -Slechte -Concentratie -Goed in rekenen	-Geen zin in school -Onrust -Klasgenootjes -Computer -Digibord -Vervelen	-Stimulans -Rust/ stilte -Media -Aanmoedigen -Klasgenootjes die negeren -Tengel -Bewegen -Wiebelbal -Uitdaging

TABEL 2:

Betekenis eenheid	Eigenschappen	Werkhouding	Belemmering	Stimulans
Code	-Precies -Druk in het hoofd	-Slechte -Concentratie -Langzaam -Zin in school	-Drukke -Klasgenootjes -Geluid in de klas	-Extra tijd -Digibord -Andere plek in de klas -Rust -Stilte -Herinneren aan huiswerk -Beelden -Visueel

TABEL 3:

Betekenseenheid	Eigenschappen	Werkhouding	Belemmering	Stimulans
Code	-Druk in het hoofd -Weinig sociale betrokkenheid -Autistisch -Rustig -Dromerig -Beelddenken	-Slechte concentratie -Snel afgeleid -Bijwerkingen -Moeite met plannen	-PPD-NOS -Drukke -Klasgenootjes -Geen zin in school -Onrust -Bijwerkingen -Samenwerken -Plannen	-Gamen -Stilte -Medicatie -Beelden -Rust -Geen geluid -Rustig lokaal -Korte instructie

TABEL 4:

Betekenseenheid	Eigenschappen	Werkhouding	Belemmering	Stimulans
Code	-Druk in het hoofd - Hyperfocussen -Visueel ingesteld -Creatief	-Slechte -Concentratie -Praktisch	- Geen zin in school - Moeilijk om ADD te hebben - Taal - Rekenen - Geen interesse - Dyslexie - Geluid - onrust	- Interesse - Beelden - Vooraan de klas - Meer tijd - Rustige werkplek - Projecten - Ontdekken - Stilte - rustige klasgenootjes - hulp bij plannen - Uitdaging - Rust - Beelden - Digibord

TABEL 5:

Betekenseenheid	Eigenschappen	Werkhouding	Belemmering	Stimulans
Code	-Druk in het hoofd -Visueel ingesteld	- Slechte concentratie - Beelddenken - Snel afgeleid - Slecht plannen	- BL - Taal - Drukke in de klas - Dyslexie	- zin in school - Voor in de klas - Meteen uitleg - Rekenen - Gym - Medicatie - Rust - Stilte - Hulp bij plannen - Beelden - Rustige werkplek - Uitgebreide instructie - Slaappil

TABEL 6:

Betekenis eenheid	Eigenschappen	Werkhouding	Belemmering	Stimulans
Code	-Creatief -Visueel ingesteld	-Snel afgeleid -Slechte concentratie -Slecht plannen	-Geluid -Lang luisteren -Drukke in de klas -Plannen -Prikkel van buiten	-Zin om naar school te gaan -Stilte -Beelden -Medicatie -Vooraan in de klas -Rustige plek -Sneller hulp van de juf -Tengel -Stressbal -Geen geluid -Rustige klasgenootjes -Computer

TABEL 7:

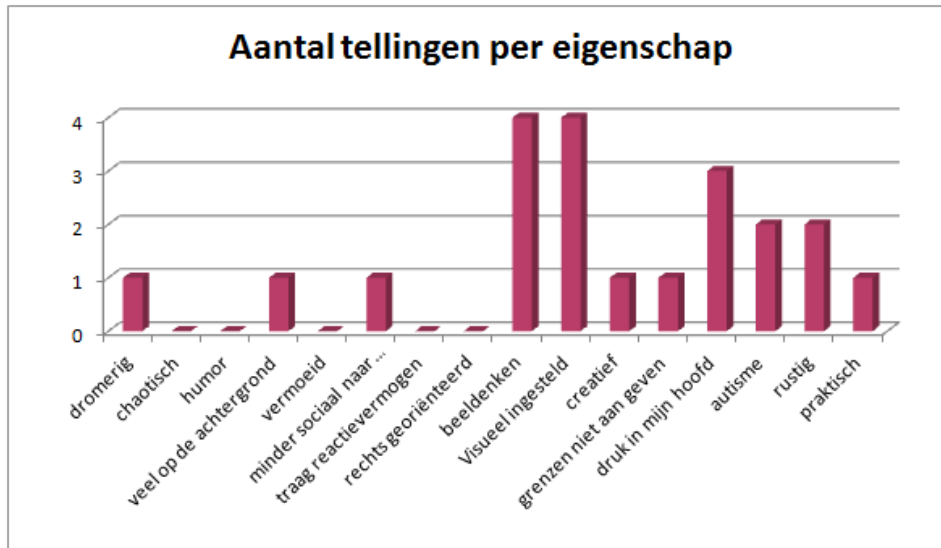
Betekenis eenheid	Eigenschappen	Werkhouding	Belemmering	Stimulans
Code	-Sportief -Visueel ingesteld	-Niet aan het werk kunnen -Snel afgeleid -Slechte concentratie -Moeite met plannen	-Geluid -Plannen -Samenwerken -Taal -Bijwerkingen -Onrustige klas -Rommel	-Stilte -Zin om naar school te gaan -Samenvatten -Afleiding -Geen geluid -Rustige omgeving / klasgenootjes -Beelden

TABEL 8:

Betekenis eenheid	Eigenschappen	Werkhouding	Belemmering	Stimulans
Code	-Visueel ingesteld -Slecht plannen -Beelddenken	-Afgeleid -Slechte concentratie -Onopvallend -Eén ding tegelijk doen	-Geluid horen -Minder goede fijne motoriek -Begrijpend lezen -Verbanden leggen -Plannen -Onrust	-Media (gamen) -Graag naar school -Rekenen en gym -Stilte -Beelden -Zelfvertrouwen -Alles op de pc typen -Niet hoeven schrijven -Vooraan in de klas -Snel hulp bieden -Rustige klasgenootjes -Herinneren aan huiswerk -Korte instructie -Koptelefoon -Minder prikkel tijdens het zelfstandig werken

7.2 CONCLUSIES VAN HET AANTAL TELLINGEN

In deze paragraaf wordt aangetoond in staafgrafieken welke codes hoog scoren en welke codes laag of niet scoren. Dit is gedaan per betekenis eenheid, zodat het meteen duidelijk is of het gaat om de eigenschappen en werkhouding van het kind stimulerende en belemmerende factoren. Per tabel is er een conclusie geschreven. Deze conclusies zijn geschreven op basis van de data in de tabel, maar ook op basis van de ervaringen van de onderzoeker tijdens het diepte-interview. Het is belangrijk om te weten dat sommige codes meerdere keren in een analyse van één diepte-interview zijn voorgekomen.

Grafiek 1:

Eigenschappen

In deze grafiek zijn alle eigenschappen die kinderen met ADD zouden kunnen hebben gezet. Het zijn de eigenschappen die vanuit de theorie komen en eigenschappen die tijdens het coderen van de citaten uit de

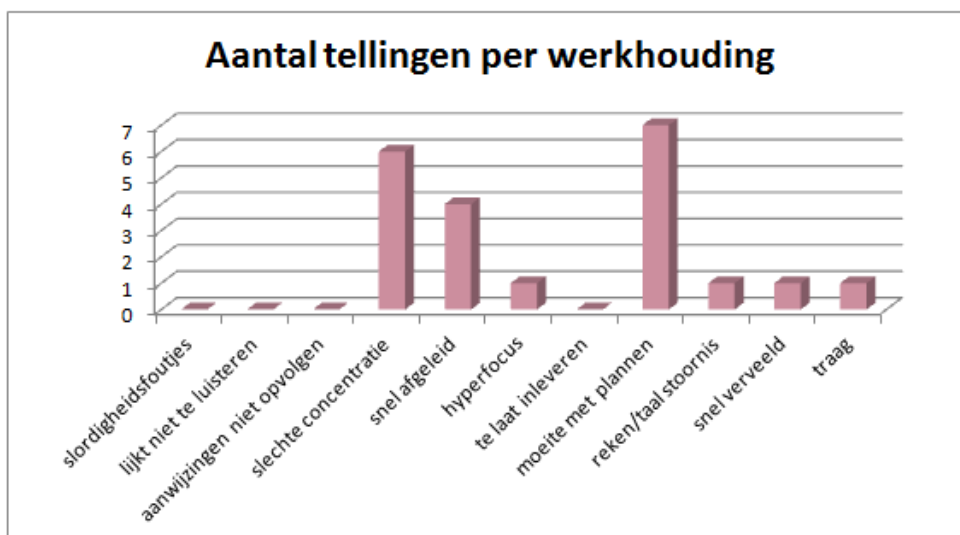
diepte-interviews naar voren kwamen.

Beeldenken en een visuele instelling hebben, zijn twee eigenschappen die meteen opvielen in deze tabel.

Tijdens de diepte-interviews gaven kinderen aan het prettig te vinden om beelden te zien wanneer zij aan het leren zijn. Dit was in de vorm van een afbeeldingen tijdens de uitleg van de leerkracht, beelden op de computer of afbeeldingen in boeken. Er was een kind die zelf aangaf in plaatjes te denken. Het kind had echt een plaatje nodig om bepaalde dingen te kunnen begrijpen. Ook gaf ditzelfde kind aan dat wanneer het een woord hoorde, meteen het plaatje er bij bedacht. Hierbij wordt de theorie bevestigd. In de theorie komt beelddenker als één van de belangrijke eigenschappen van een ADD'er naar voren.

"Ik ben druk in mijn hoofd" was een van de citaten van een groot deel van de kinderen. De helft van de kinderen gaf tijdens het interview vrij snel aan dit gevoel te hebben. De kinderen bedoelde niet dat ze druk of hyperactief waren in gedrag, maar dat dit gevoel echt in hun hoofd afspeelde.

Druk zijn in het hoofd is niet een eigenschap, maar een gevoel dat iemand op bepaalde momenten heeft. De theorie beschrijft dit niet, maar het komt wel vanuit het praktijkonderzoek naar voren.

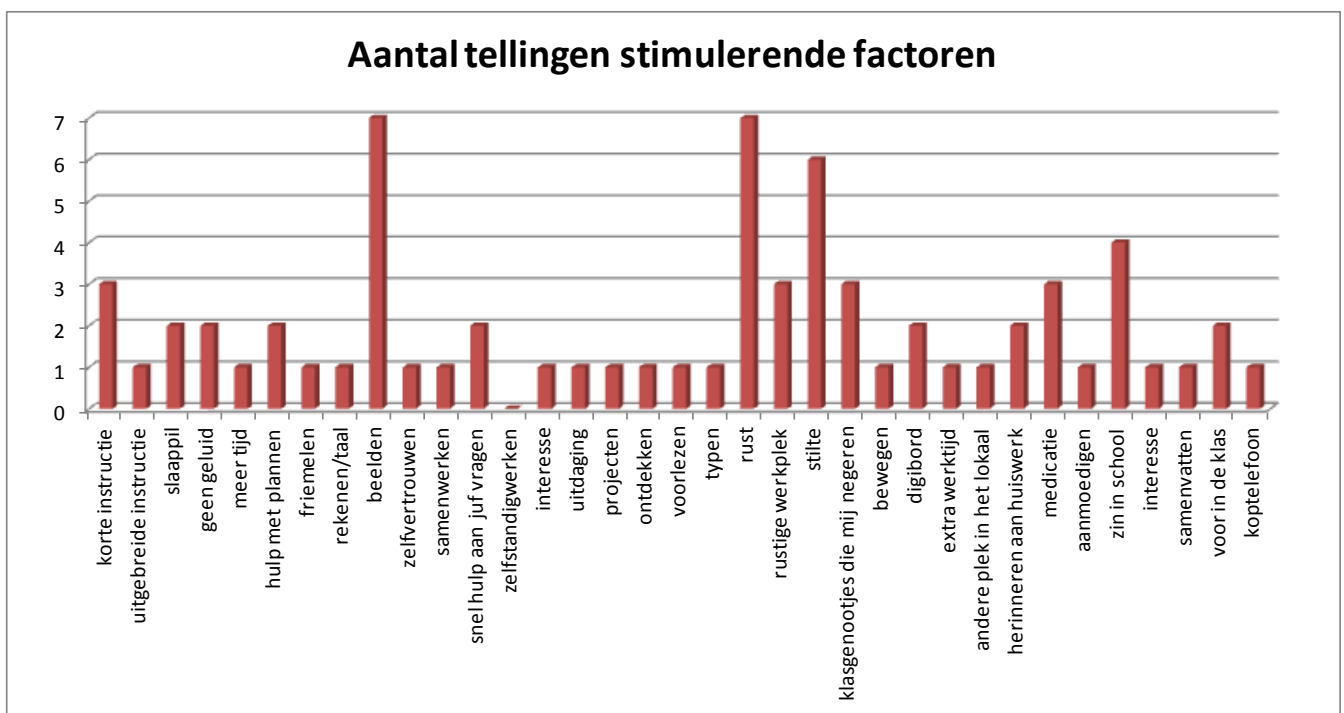
Grafiek 2:

werkhouding

In deze grafiek staat welke termen kinderen aan hun werkhouding gaven tijdens het interview. Wanneer er aan de kinderen gevraagd werd

waaraan ze konden merken dat ze ADD hadden, kwam er bij bijna alle kinderen het antwoord; “ik kan me slecht concentreren”. Bijna elke auteur in het theoriegedeelte beschrijft dit als werkhoudingprobleem bij kinderen met ADD. Deze slechte concentratie kwam vooral omdat ze snel afgeleid waren in de klas. Bij de conclusie van de volgende tabel staat beschreven waardoor de kinderen afgeleid werden in de klas. Moeite met plannen was ook een van de opmerkingen die kinderen hadden. Deze term kwam met name voor bij de vraag: waar helpen jouw ouders je thuis mee omdat je ADD hebt? De kinderen gaven aan dat ouders hen helpen met het plannen van hun huiswerk. Dit deden ouders in de vorm van de aanschaf van een speciale agenda of bijvoorbeeld een planbord dat in huis hing. Toen hierop doorgevraagd werd bij deze kinderen, gaven ze aan het lastig te vinden om zelf hun huiswerk in te plannen en hierbij graag hulp te hebben.

Grafiek 3: Stimulerende factoren

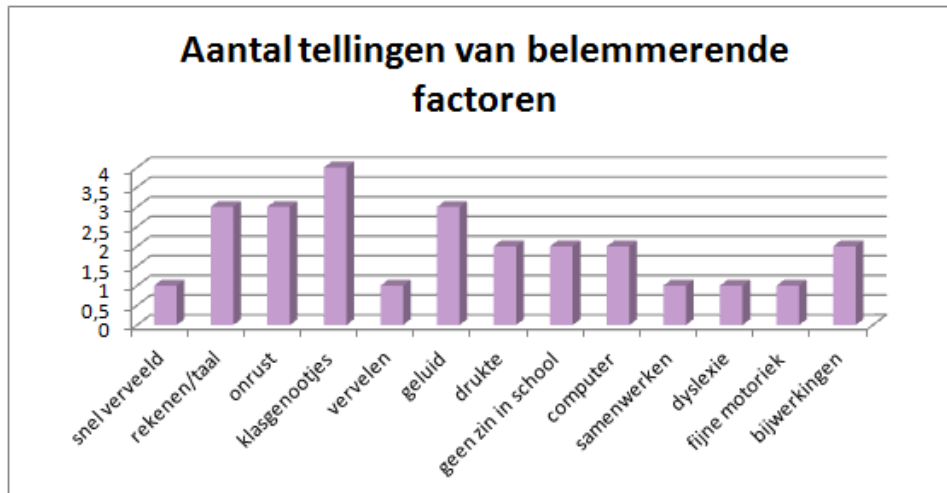
In deze grafiek staat aangegeven welke factoren de kinderen stimuleren om te functioneren in de klas. Dit zijn over het algemeen factoren die zich in de klas voordoen. In deze grafiek komt naar voren dat sommige kinderen het prettig vinden een korte instructie te krijgen van de leerkracht, maar er was ook een kind dat aangaf het prettig te vinden een uitgebreide instructie te krijgen. De kinderen die graag een korte instructie wilden hebben, vonden dit prettig, omdat ze het lastig vonden lang naar iemand te luisteren. Het kind dat aangaf een uitgebreide instructie te willen, vond het prettig dat een leerkracht uitgebreid vertelde wat er gedaan moest worden. Ook vond dit kind het prettig dat de leerkracht tussendoor een samenvatting vertelde over datgene wat er al allemaal verteld was.

Er waren een aantal kinderen die slaappillen slikten, omdat ze 's avonds niet in slaap konden komen. Dit was niet omdat ze niet moe waren, maar het gewoon niet lukte. De stimulerende factor: beelden, is ook één van de opvallendste gegevens in deze tabel. Dit komt overeen met de eigenschappen die tabel 1 aangeeft: visueel ingesteld of beelddenker. De kinderen vertelde dat ze graag beelden zien wanneer er iets uitgelegd wordt en dat dit ervoor kan zorgen dat ze hun aandacht erbij kunnen houden.

Alle kinderen gaven aan dat ze rust willen tijdens het werken en dat ze het beste zelfstandig kunnen werken in de klas wanneer het echt stil is.

Wanneer de vraag gesteld werd met welke kinderen ze het liefst samenwerkten, werd er drie keer geantwoord met: kinderen die stil zijn als ik wat tegen ze wil zeggen, of kinderen die mij negeren wanneer ik steeds wil

praten en kinderen die mij vertellen dat ik stil moet zijn om te gaan werken. De kinderen hebben dus klasgenootjes nodig die hen wijzen op het gedrag of hun gedrag gewoon negeren.

Grafiek 4:
belemmerende
factoren

In deze grafiek zijn de factoren te zien die belemmerend kunnen zijn voor kinderen met ADD. Deze factoren zien kinderen ook echt als belemmering, want er is gevraagd waardoor de kinderen zich niet

goed kunnen concentreren, hoe dit komt en wat ze moeilijk vinden aan het hebben van ADD.

Hierbij is te zien dat klasgenootjes als een belemmerende factor worden gezien. Kinderen gaven vooral aan dat dit komt door het geluid dat ze maken, dat klasgenootjes druk zijn of veel door het lokaal lopen. Onrust is één van de factoren waar de kinderen last van hebben. Dit komt overeen met wat er in de vorige tabel staat, namelijk; dat ze het beste kunnen werken wanneer er rust en stilte is. Er bestaat een kans dat wanneer er stilte en rust in de klas is, de kinderen ook meer rust in hun hoofd hebben.

Er waren ook een aantal kinderen die bijwerkingen hadden van de medicatie die zij slikte of geslikt hebben. Dit kon voor hen een belemmering zijn.

7.3 ORDENING CITATEN OUDER(S) EN KIND

Zoals al eerder benoemd is in dit hoofdstuk, zijn er naast het afnemen van de diepte-interviews, vragenlijsten ingevuld door de ouders van deze kinderen. De meeste vragen kwamen overeen met de vragen die aan de kinderen gestel zijn. In totaal hebben 6 van de 8 ouders deze vragenlijst ingevuld. Door ouders deze vragenlijst in te laten vullen, kan er gekeken worden in hoeverre het kind zich bewust is van zijn eigen gedrag en andersom. Tijdens het analyseren van deze vragenlijsten, zijn de citaten van de ouder(s) en hun kind letterlijk naast elkaar gezet in een tabel.

Door deze gegevens naast elkaar te leggen, wordt het beeld van het kind en ouder duidelijker. Er is gekeken naar overeenkomsten en verschillen van citaten tussen kind en ouder.

Er is voor gekozen om de analyse op deze manier uit te voeren, om het onderzoek overzichtelijk te houden. In de bijlage is de analyse van de vragenlijsten die de ouders hebben ingevuld te vinden, waarbij gebruik gemaakt is van coderen. Hieronder zijn de schema's te zien met daarin de citaten van ouder en kind. Na elk schema is een korte conclusie geschreven over deze citaten.

Schema 1

Vraag	Antwoord ouder	Antwoord kind
Waarom is te merken dat jij of uw kind ADD heeft?	-Snel afgeleid door externe prikkels -Moeite met meerdere taken maken -Moeite met plannen -Moeite met beantwoorden van meerdere vragen	-Tijdens samenwerken kan ik niet werken -Afgeleid door dingen om me heen -Druk
Welke belemmeringen brengt dit met zich mee?	-Tot aan groep 7 geen -Kregen te horen dat ons kind snel was afgeleid, dromerig, afwezig, veel praatte in de klas en veel aandacht vroeg	-Wanneer er veel kinderen praten, dan heb ik een slechte concentratie
Wanneer kan jij of uw kind zich concentreren?	-Muziek maken - Bijna alles snel afgeleid	-Wanneer iemand tijdens uitleg even stopt en samenvat -Wanneer iemand uitlegt wat we van te voren gaan doen -Uitleg over welke opdrachten we gaan maken -Samenvatten tijdens instructie
Wanneer kan jij of uw kind zich moeilijk concentreren?	-Bij onduidelijkheden -Geen structuur - Onzekerheid	- Wanneer ik dingen om me heen zie en hoor
Welke hulp verwacht jij of verwacht u dat uw kind zal krijgen van de leerkracht?	-Structuur -Duidelijkheid -Begrip (zich begrepen voelen)	- Muziek in, dan hoor ik niets om me heen - Planning op het bord - Min mogelijk kinderen in de klas - Rustige klas qua uitstraling

Met welke kinderen werk jij of uw kind het liefst samen op school?	-Met kinderen die haar begrijpen en accepteren om wie ze is	-Iemand die stil is, - Iemand die duidelijk kan zeggen wat ik moet doen -Iemand die gewoon aardig is
Wat is voor jou of uw kind de ideale leeromgeving?	-Rust -Prikkelvrije omgeving -Structuur -Begrip en geduld	-Witte kamer -Zonder raam met niets op de muren -Stilte -Lessen met m.b.v. een PowerPoint, dan zie ik het plaatje voor me. Het plaatje zie ik ook in mijn hoofd

Het kind beschrijft de kenmerken van ADD die hij of zij ervaart als het slecht kunnen concentreren en snel afgeleid zijn. Wanneer er gekeken wordt naar de antwoorden van de ouders, is te zien dat deze ouder meerdere eigenschappen opnoemt; moeite met plannen, meerdere taken tegelijk uitvoeren en het beantwoorden van vragen. Wat opvalt is dat de ouder meer belemmeringen benoemt dan het kind dit doet. Het kind benoemt alleen dat het zich niet kan concentreren door het zien en horen van dingen om hem of haar heen. De ouder lijkt verder te kijken en bemerkt dat het kan liggen aan een gemis van structuur, duidelijkheid en begrip. Dit laatste woordje is opvallend, want hier komen we op sociaal emotioneel gebied. En het kind heeft tijdens het beantwoorden van de vragen geen een keer over de sociaal emotionele gevolgen van ADD gesproken. Deze ouder spreekt veel meer over begrip, geduld van anderen en ook een stukje acceptatie. Dit hoeft nog niet te zijn dat het kind geen inzicht heeft op dit gebied.

Schema 2

Vraag	Antwoord ouder	Antwoord kind
Waarom is te merken dat jij of uw kind ADD heeft?	-Concentratiestoornis -Moeite met verzamelen en verwerken van info voor een spreekbeurt of werkstuk -Minder goed kunnen rekenen -Moeite met tafels leren -Heeft een hyperfocus als het gaat om computergames -Zeer gevoelig voor opmerkingen van anderen -Slechte fijne motoriek -Moeite met meervoudige opdrachten	-Zonder medicatie zie ik dat mijn werk niet klopt dat ik gedaan heb -Ik zie veel fouten zonder gemerkt te hebben
Welke belemmeringen brengt dit met zich mee?	-Onder het kunnen presteren -Rekenen en begrijpend lezen zonder medicatie zijn moeilijk te volgen vakken -Verwerken van plagende opmerkingen is lastig	- Als ik dicht bij het raam zit, kijk ik veel naar buiten - Ik hoor veel dingen

	-Snel huilen -Dus snel als pestobject gezien worden -Concentreren	
Wanneer kan jij of uw kind zich concentreren?	-Tijdens computerspellen of sporten	-Bij stilte
Wanneer kan jij of uw kind zich moeilijk concentreren?	-Geluid -Veel nadenken wat er om hem heen gebeurt -Wanneer er veel gedachten door zijn hoofd gaan	-Drukke -Wanneer mensen gaan lopen
Welke hulp verwacht jij of verwacht u dat uw kind zal krijgen van de leerkracht?	-Begrip -Zelfvertrouwen stimuleren -Rustige plek in de klas (vooraan)	-Nee, ze doet al veel
Met welke kinderen werk jij of uw kind het liefst samen op school?	-Kinderen waar hij zich aan kan meten -Rustige/ serieuze kinderen	-Rustige kinderen
Wat is voor jou of uw kind de ideale leeromgeving?	-Kleinere klassen -Schrijfwerk geautomatiseerd	-Een juf of meester die kort dingen uitgelegd -Meteen aan het werk kunnen -Op de computer werken -Koptelefoon -Zonneschermen naar beneden

Het is opvallend dat wanneer de ouder moet beschrijven waaraan hij of zij kan merken dat het kind ADD heeft, heel veel kenmerken benoemd. Het kind benoemt daarentegen te ervaren dat het veel dingen hoort en er vervolgens later achter komt dat het werk dat hij of zij gemaakt heeft niet klopt. Het kind beschrijft de belemmeringen van ADD vooral met het benoemen van externe prikkels en de ouder benoemd meer gevolgen van de concentratiestoornis. Hierbij is weer te zien dat deze ouder op sociaal emotioneel gebied vragen beantwoordt. Het kind is daarentegen meer gericht tijdens het beantwoorden van de vragen op de concentratie in de klas. Dit die het kind door te vertellen dat hij of zij veel dingen hoort en ziet, dat drukke vervelend is en dat stilte er juist voor zorgt zich beter te concentreren.

Schema 3

Vraag	Antwoord ouder	Antwoord kind
Waaraan is te merken dat jij of uw kind ADD heeft?	-Concentratieproblemen -Snel afgeleid -Ongeorganiseerd -Niet lijken te luisteren -Impulsief	-Druk in mijn hoofd -Niet kunnen concentreren bij dingen die me niet interesseren -Erg fanatiek zijn, maar ook snel afzwakken

Welke belemmeringen brengt dit met zich mee?	-Leerprobleem door zijn stoornis en kan niet meekomen -Taal en rekenen	-Dat dingen moeilijk zijn, omdat ik me niet kan concentreren -Taal en rekenen
Wanneer kan jij of uw kind zich concentreren?	-Vakken die hem interesseren (topografie, geschiedenis)	-Wanneer iets leuk is (tv kijken bijvoorbeeld)
Wanneer kan jij of uw kind zich moeilijk concentreren?	-Wanneer hij geen interesse heeft	-Ik heb dyslexie en dan is spelling en taal moeilijk, dus kijk ik naar buiten
Welke hulp verwacht jij of verwacht u dat uw kind zal krijgen van de leerkracht?	-Extra aandacht bij goede prestatie -Belonen om wat hij doet -Dat hij niet naar buiten kijkt	-Meer dingen doen met mijn handen -Meer projecten -Zelf dingen ontdekken
Met welke kinderen werk jij of uw kind het liefst samen op school?	-Rustige kinderen	-Rustige kinderen -Kinderen die dezelfde dingen leuk vinden als ik
Wat is voor jou of uw kind de ideale leeromgeving?	-Rustige werkomgeving -Waar hij meer visueel geprikkeld wordt -Aangepast op interesse en leerstijl	-Rustig -Geen ramen -Leerkracht die veel boeiende verhalen verteld

Bij het beschrijven van de kenmerken van ADD vertelt het kind dat hij of zij het merkt door druk te zijn in het hoofd en erg fanatiek ergens mee kunnen beginnen, maar ook snel weer afgezwakt te zijn. Dit is iets wat de ouder niet benoemd. Het kind en ouder zitten op één lijn wanneer het gaat om de belemmeringen en de momenten van het wel goed kunnen concentreren. Ze benoemen allebei heel specifiek dat het kind zich kan concentreren wanneer het iets boeiend vindt. Dit lijkt erg op de hyperfocus die kinderen met ADD kunnen hebben. Dit kind benoemd meer van de leerkracht te verwachten door zelf meer te willen ontdekken door met zijn of haar handen te kunnen werken en meer met projectweken te werken. De ouder van het kind heeft hier een ander beeld bij en benoemd vooral dat het kind meer beloond mag worden om prestaties en extra aandacht hebben. Ze geven allebei aan dat rust en rustige klasgenootjes een stimulerend effect hebben op het kind.

Schema 4

Vraag	Antwoord ouder	Antwoord kind
Waarom is te merken dat jij of uw kind ADD heeft?	-In zijn eigen wereld zijn -Rustig -Dromerig -Teruggetrokken	-Druk in mijn hoofd -Kan mij niet concentreren
Welke belemmeringen brengt dit met zich mee?	-Spreken voor de klas is heel lastig voor hem	-Als anderen druk zijn kan ik me niet concentreren -Wanneer ik in een groepje werk
Wanneer kan jij of uw kind zich concentreren?	-Bij leuke dingen -Games -Films	-Als andere rustig zijn -Bij gamen
Wanneer kan jij of uw kind zich moeilijk concentreren?	-Wanneer hij zijn medicatie niet genomen heeft	-Als anderen druk zijn
Welke hulp verwacht jij of verwacht u dat uw kind zal krijgen van de leerkracht?	-Sneller terugkoppeling bij problemen die zich voordoen -Begeleiding op sociaal gebied	-Kan het kind geen antwoord op geven
Met welke kinderen werk jij of uw kind het liefst samen op school?	-Met jongere kinderen	-Rustige kinderen
Wat is voor jou of uw kind de ideale leeromgeving?	-Meer aandacht en begrip	-Rustige klas -Korte uitleg van de leerkracht

Het is opvallend dat er tijdens dit interview en het invullen van de vragenlijst minder uitgebreid geantwoord is dan de andere schema's. Bij geen één vraag beantwoorden ouder en kind hetzelfde. De oorzaak hiervan kan zijn dat het kind het erg moeilijk vond om antwoorden te geven. Het waren vooral korte antwoorden. Ook dit was het geval bij de vragenlijst die de ouder ingevuld heeft. Ouder benoemd vooral dat er op sociaal emotioneel gebied meer aandacht nodig is bij zijn of haar kind. Ook deze ouder zou meer aandacht, begrip en begeleiding willen hebben voor het kind.

Schema 5

Vraag	Antwoord ouder	Antwoord kind
Waaraan is te merken dat jij of uw kind ADD heeft?	-Afgeleid in gedachten -Organisatieproblemen -Slechte concentratie	-Slecht concentreren -Snel afgeleid
Welke belemmeringen brengt dit met zich mee?	-Moeilijk aandacht ergens bijhouden -Verbale instructies zijn moeilijk te volgen -Automatiseren van de tafel -Niet netjes werken en schrijven Verhalen schrijven - Plannen -Uitvoeren van een spreekbeurt -Ze wordt wel eens gepest omdat ze een dromerig karakter heeft -Vermoeid -Trage reactievermogen	-Tafels leren is heel lastig -Bij gym word ik heel erg moe
Wanneer kan jij of uw kind zich concentreren?	-Kortdurende en wisselende taken -Weinig schrijfwerk -Prikkelvrije omgeving schrijfwerk -Tijdens turnen -Tijdens video/film en muziek -Tijdens creatieve beeldende activiteiten -Computer en tv kijken	-Als iedereen stil is -Wanneer ik een filmpje kijk
Wanneer kan jij of uw kind zich moeilijk concentreren?	-Veel of herhaaldelijk niet frequente geluiden -Drukke afbeeldingen -Bij het raam zitten -Lange verbale uitleg -Tussentijdse instructie aan andere kinderen	-Als het heel druk is in de klas -Wanneer ik bij het raam zit
Welke hulp verwacht jij of verwacht u dat uw kind zal krijgen van de leerkracht?	-Dat rekening gehouden wordt met haar eigen tempo -Schrijven op lijntjes -Buiten de klas werken wanneer dit nodig is	-Vooraan in de klas zitten -Stressbal -Meer tijd voor het maken van toetsen
Met welke kinderen werk jij of uw kind het liefst samen op school?	-Rustige vriendelijke kinderen -Intelligente kinderen die niet al te dominant zijn en ruimte	-Rustige kinderen die mij laten werken

	voor inbreng laten	
Wat is voor jou of uw kind de ideale leeromgeving?	- Rustige kleine klas met veel aandacht voor beeld-denken - Veel gebruik van computer (toetsenbord) en audio-visueel lesmateriaal - Eén ding tegelijk aanbieden - Korte en afwisselende taken - Lesstof via video aanbieden	- Rustige klas - Instructie van de juf of meester die rustig is en niet veel vertelt

De ouder van dit kind benoemd veel meer belemmeringen die het kind volgens ouder heeft door de concentratiestoornis ADD. Hierin is opvallend dat deze ouder benoemd dat het kind gepest wordt doordat het kind een dromerig karakter heeft. En dat dit andere kinderen haar als pestobject zien. Het is bijzonder om te zien dat het kind dit niet benoemd. Dit kan komen doordat het kind zich er niet bewust van is dat dit kan komen door het hebben van ADD. Wel benoemen ze allebei dat vermoeidheid zijn ook iets is wat hoort bij de kenmerken. De ouder geeft een aantal keren aan dat het kind visueel ingesteld is en dat een visuele ondersteuning tijdens lessen een stimulerende factor kan zijn.

Schema 6

Vraag	Antwoord ouder	Antwoord kind
Waaraan is te merken dat jij of uw kind ADD heeft?	- Slecht plannen - Moeilijk concentreren - Snel afgeleid	- Druk in mijn hoofd - Als ik ergens aan denk, zie ik plaatjes
Welke belemmeringen brengt dit met zich mee?	- Teruggetrokken - Niets kunnen afmaken of beginnen - Dagdromen en fantaseren - Teksten schrijven - Spellingregels niet onthouden - Begrijpend lezen - Taal	- Dromerig - Andere kinderen vragen waarom ik een pilletje slik
Wanneer kan jij of uw kind zich concentreren?	- Bij iets wat hem boeit - Focus op iets wat interessant is voor hem	- Als ik mijn pilletje heb genomen
Wanneer kan jij of uw kind zich moeilijk concentreren?	- Grote lappen tekst - Taal, misschien omdat hij visueel is ingesteld	- Als kinderen in de klas druk zijn - En als ik bij het raam zit
Welke hulp verwacht jij of verwacht u dat uw kind zal krijgen van de leerkracht?	- Zo nodig extra persoonlijke instructie - Bij de les houden - Voorlezen van teksten	- Tekst voorlezen - Even naar een rustig kamertje werken

Met welke kinderen werk jij of uw kind het liefst samen op school?	-Rustige serieuze kinderen	-Rustige kinderen die stil zijn
Wat is voor jou of uw kind de ideale leeromgeving?	-Kleine klas -Persoonlijke aandacht) -Orde -Weinig andere prikkels	-Rustig -Digibord en een kast - Uitgebreide instructie -Opdrachten op de computer maken

Dit kind benoemt meteen dat wanneer hij of zij aan ADD denkt, aangeeft druk te zijn in het hoofd. Ouder en kind herkennen beide het dromerige karakter van het kind. Deze ouder geeft meer antwoorden als het gaat om vakgebied en moeilijkheden die ervaren worden bij bepaalde vakken. Ook is het opvallende dat dit de tweede ouder is die benoemt dat zijn of haar kind pas een betere of goede concentratie is wanneer iets boeiend of interessant is. Het kind merkt alleen dat er een betere concentratie is wanneer het pilletje geslikt is.

Grafiek 5: welke stijl heeft uw kind?

De laatste vraag van de vragenlijst konden ouders kiezen welke leerstijl hun kind had. In deze grafiek is te zien dat een groot deel van de ouders aangeeft dat hun kind een dromer is. Dit is een van de eigenschappen van een ADD'er die in de theorie staat beschreven.

7.4 CONCLUSIE ANALYSE VRAGENLIJST OUDERS

Wanneer ouder en kind moeten beschrijven welke kenmerken er bij ADD horen of waaraan zij kunnen merken dat hun kind of zichzelf ADD hebben, benoemen ze overeenkomstige kenmerken. Vooral de kenmerken slecht concentreren en afgeleid worden regelmatig genoemd.

Toch beantwoorden de ouders de vragen meer op sociaal emotionele gebied. Dit doen de kinderen in mindere maten of helemaal niet. Geen één kind benoemt dat hij graag meer begrip wil of dat hij of zij gepest wordt. Ouders geven duidelijk aan dat ze graag willen dat hun kind en de concentratiestoornis van hun kind meer aandacht krijgt, door juist meer begrip te krijgen van anderen. Het kan zijn dat ouders dus ervaren dat hun kind zich minder goed begrepen voelt dan andere leeftijdsgenootjes. Ook de verwachtingen ten opzichte van de leerkracht zijn anders. Vier van de zes ouders geeft aan meer begrip te verwachten van de leerkracht voor hun kind. De meeste kinderen vonden het lastig om te vertellen wat zij nog graag van hun leerkracht verwachten of zouden willen. Er zijn namelijk een aantal ouders die aangeven dat hun kind gepest wordt vanwege de ADD, maar het kind zelf benoemt dit juist niet.

HOOFDSTUK 8- CONCLUSIE EMPIRISCH ONDERZOEK

In dit hoofdstuk zal een conclusie worden getrokken op basis van het praktijkonderzoek. Deze vat samen welke belangrijke informatie er vanuit het praktijkonderzoek is gebleken. Hierbij gaat het zowel om de analyse van de diepte-interviews als de analyse van de vragenlijst voor de ouders. Er is gekeken of de eigenschappen en of kenmerken die er benoemd zijn in de theorie ook daadwerkelijk ervaren worden door de kinderen met ADD en hun ouders. Door vast te stellen welke ervaringen zij hebben, kunnen er stimulerende en belemmerende factoren worden geformuleerd om vanuit die kennis de onderwijsbehoeften van kinderen met ADD te kunnen benoemen. Wanneer er van de theorie uitgegaan wordt, zijn dit de kenmerkende eigenschappen van een ADD'er

- Aandacht niet vast kunnen houden
- Lijkt niet te luisteren
- Aanwijzingen niet opvolgen
- Makkelijk/ snel afgeleid
- Hyperfocus
- Dromerig
- Chaotisch
- Te laat dingen inleveren
- Moeite met plannen
- Reken of taalstoornis
- Humor
- Veel op de achtergrond
- Vermoeid
- Minder sociaal naar anderen toe
- Traag reactievermogen
- Rechtsgeoriënteerd
- Beelddenkers
- Slordigheidsfoutjes
- Beperking in de motoriek
- Onoplettend
- De beperking van ADD is groter op educatief gebied dan bij ADD/ADHD en ADHD
- ADD/ADHD en ADHD hebben meer kenmerken van hyperactiviteit en impulsiviteit
- ADD'ers zijn vaak terughoudender

Tijdens het analyseren van de diepte-interviews en vragenlijsten die afgenomen zijn, is gekeken of kinderen met ADD en de ouders van deze kinderen de bovenstaande eigenschappen en of kenmerken ook ervaren. Het blijkt uit dit onderzoek dat deze kinderen met ADD ervaren dat zij moeilijk hun aandacht bij iets kunnen vasthouden. Kinderen beschrijven dit door te zeggen dat zij een slechte concentratie hebben en snel afgeleid zijn. Dat kinderen met ADD niet blijken te luisteren en aanwijzingen niet op kunnen volgens is niet uit dit onderzoek gebleken. Kinderen geven zelf niet aan zich te kunnen hyperfocussen, maar een aantal ouders van deze kinderen hebben dit wel benoemd. Sommige ouders gebruikten de term hyperfocussen en er waren ouders die deze eigenschap ervaren, wanneer hun kind pas aan het werk gaat wanneer hij of zij geïnteresseerd is. Het blijkt dat kinderen een chaos of drukte in hun hoofd ervaren. Dit is heel belangrijke informatie, omdat leerkrachten en ouders die niet van de buitenkant aan een kind kunnen zien. Moeite met plannen wordt daarentegen wel benoemd door zowel kinderen als ouders. De kinderen hebben daarom hulp nodig bij het plannen van hun huiswerk, omdat zij dit zelf erg lastig vinden. Dat kinderen met ADD vaak beelddenkers zijn, blijkt uit dit onderzoek. Kinderen geven aan dat zij het prettig vinden om afbeeldingen te zien tijdens een uitleg

of instructie. Ook ouders ervaren dat hun kind beter leert door het zien van beelden.

Dat een beperking in de motoriek een kenmerk is van kinderen met ADD kan niet worden gezegd. Wat opvalt is dat ouders ervaren dat hun kind moeite heeft met het schrijven van teksten. Of dit door een beperking in de fijne motoriek komt of dat dit komt door de concentratiestoornis, is niet gebleken. De kinderen die geïnterviewd zijn, ervaren niet dat zij hyperactief of impulsief zijn. Ook ouders ervaren dit niet. Dat de beperking van iemand met ADD op educatief groter is dan iemand met ADD/ADHD en ADHD kan niet worden bewezen. Dat iemand zich niet of slecht kan concentreren moet daarentegen wel gezien worden als een probleem op educatief gebied. Jezelf goed kunnen concentreren is een eigenschap die noodzakelijk is om te kunnen functioneren in de klas. Kinderen met ADD worden door ouders vaak omschreven als rustig. Dit geeft niet aan de deze kinderen zelf ook rustig of terughoudend zijn. De kinderen geven juist wel aan graag met rustige kinderen samen te werken. Wanneer zij met deze kinderen samenwerken, kunnen ze zich beter concentreren en worden minder snel afgeleid.

Ouders lijken meer zicht te hebben op het sociaal emotionele gebied van hun kind dan het kind zelf. De kinderen hebben hier niets over gezegd tijdens de interviews, maar ouders wel. Het grote deel van de ouders wil meer begrip en aandacht voor hun kind. Een heel belangrijk gegeven, omdat ADD een wat onbekendere stoornis is, die regelmatig pas op een latere leeftijd gediagnosticeerd wordt. Dit is ook één van de eerste stappen die voor ouders en leerkracht belangrijk is, jezelf kunnen verplaatsen in het kind of het kind begrijpen.

8.1 ANTWOORD OP DE PRAKTIJKVRAAG

Aan de hand van analyse van de grafieken die in de vorige hoofdstuk staan, kan er een antwoord gegeven worden op de praktijkvraag.

“Welke factoren zorgen ervoor dat kinderen met ADD belemmerd of juist gestimuleerd worden om te functioneren in de klas?”

Deze vraag wordt beantwoord door de belemmerende en stimulerende factoren in de onderstaande tabel weer te geven. Vanuit het theoriegedeelte zijn er al een aantal factoren op verschillende gebieden geformuleerd. Door deze factoren in een tabel te zetten, kan er een antwoord gegeven worden op de hoofdvraag van dit afstudeeronderzoek.

Ook was er een hypothese gesteld. *Kinderen met ADD hebben specifieke onderwijsbehoeften nodig in de klas om beter te kunnen functioneren in de klas.*

Mijn hypothese klopt, want kinderen met ADD hebben specifieke onderwijsbehoeften nodig. Zie voor het antwoord de tabel hieronder.

Belemmerende factoren:	Stimulerende factoren:
Leervorderingen/ leerontwikkeling - Moeite met rekenen en taal - Slechte concentratie	Leervorderingen/ leerontwikkeling - Hulp bij het plannen van taken of opdrachten - Leerkracht heeft inzicht in interesses van het kind - Kort en bondig instructie - Samenvatten tijdens de instructie
Werkhouding/taakgedrag van het kind - Desinteresse - Drukke leeromgeving - Schrijven van een tekst - Spreekbeurten voorbereiden - Onrust - Geluiden - Klasgenootjes die praten - Snel afgeleid - Plannen - Dromerig	Werkhouding/taakgedrag van het kind - Opdracht is interessant voor de leerling (belevingswereld, interesse, leefwereld, zone van naaste ontwikkeling) - Taak is visueel ondersteund - Rustige werkplek - Snel hulp van de juf - Voor in de klas zitten - Rust - Stilte in de klas - Rustige klasgenootjes om mee samen te werken
Sociaal emotioneel functioneren van het kind - Leerkracht heeft geen kennis over ADD - Niet begrepen voelen door anderen - Geen zin in school hebben	Sociaal emotioneel functioneren van het kind - Zich begrepen voelen door anderen - Zin in school hebben
Creatieve, beeldende en muzikale ontwikkeling - Grote stukken tekst - Geen beelden	Creatieve, beeldende en muzikale ontwikkeling - Digibord - Afbeeldingen tijdens de uitleg - Visuele ondersteuning
Aspecten van de leraar, groep en school voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van situatie - Geen kennis over ADD - Geen inzicht in de onderwijsbehoeften van kinderen met ADD	Aspecten van de leraar, groep en school voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van situatie - Leerkracht heeft kennis over ADD - Hulp geven bij plannen - Het gedrag van kinderen begrijpen en aandacht geven
Aspecten van ouders voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van de situatie - Het gedrag van het kind niet begrijpen - Geen kennis over ADD	Aspecten van ouders voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van de situatie - Hulp bij plannen - Het gedrag van hun kind begrijpen

8.2 ONDERWIJSBEHOEFTE VAN EEN KIND MET ADD

Onderwijsbehoeften heeft elk kind en elke leerkracht nodig. Voor een leerkracht is het heel belangrijk, omdat dit aanknopingspunten biedt voor het handelen van een leerkracht, de omgang tussen klasgenootjes en de inrichting van de leeromgeving. Omdat een kind met ADD een concentratiestoornis heeft, heeft dit kind aparte onderwijsbehoeften nodig, die niet voor de hele klas gelden. Wanneer er rekening gehouden wordt met de onderwijsbehoeften is de kans groter dat er minder gekeken wordt naar de concentratiestoornis. Er wordt vooral gekeken naar het doel wat er bereikt moet worden met het kind. Dit houdt niet in dat alle kinderen met ADD dezelfde aanpak nodig hebben. Ook hierin kunnen verschillen zitten. Een kind kan ADD hebben, maar het kan andere behoeften hebben dan een andere kind dat ADD heeft. Daarom is er puur gekeken naar de overeenkomsten tussen de theorie, ervaringen van het kind, ervaringen van ouders en wat hierbij het meeste voorkwam.

Er is niet alleen gekeken naar de schoolsituatie, maar ook naar andere systemen zoals; de medeleerlingen, ouders en leerkracht. Op deze manier kon de situatie van het kind beter begrepen worden.

“Welke specifieke onderwijsbehoeften hebben kinderen met ADD om goed te kunnen functioneren in de klas?”

Een kind met ADD heeft:

- Instructie nodig waarbij een leerkracht kort en bondig vertelt wat er van het kind verwacht wordt
- Instructie nodig waarbij de leerkracht even kort herhaalt wat er gezegd is
- Instructie nodig waarbij visuele ondersteuning aangeboden wordt
- Opdrachten nodig waarin geen grote stukken tekst staan beschreven
- Opdrachten nodig waarin niet te veel afbeeldingen staan
- Leeromgeving nodig waar in rust kan worden gewerkt
- Leeromgeving nodig die er rustig uitziet
- Leerkracht nodig die weet dat ADD niet hetzelfde is als ADHD
- Een leerkracht nodig dit begrip heeft voor het gedrag van het kind
- Leerkracht nodig die weet welke interesses het kind heeft en verwerkingen of opdrachten hierop aansluit
- Leerkracht nodig die kennis heeft over ADD op het gebied van eigenschappen en onderwijsbehoeften
- Een plek in de klas nodig waar hij of zij de leerkracht goed kan zien
- Een plek in de klas nodig waarbij de leerkracht snel bij het kind is om hulp te bieden
- Een plek nodig die niet naast het raam is
- Een eigen werkplek nodig waar hij of zij naar toe kan gaan wanneer het te druk is
- Een leerkracht en ouder(s) nodig die helpen bij plannen van huiswerk of opdrachten
- Een leerkracht en ouder(s) nodig die helpen bij het plannen en voorbereiden van een spreekbeurt
- Klasgenootjes nodig die rustig zijn tijdens het samenwerken
- Klasgenootjes nodig die het kind kunnen helpen met concentreren door het kind met ADD hierop te wijzen
- Klasgenootjes, leerkracht en ouders die begrip hebben voor ADD

8.3 DISCUSSIE EN AANBEVELING

Na het uitvoeren van een onderzoek, zijn er altijd punten waar een discussie over gevormd kan worden. In dit onderzoek zullen er een aantal discussie punten benoemd worden. De punten die benoemd worden kunnen van invloed zijn op de analyse van de gegevens.

1. In dit onderzoek zijn de kinderen geïnterviewd via skype. Dit is een digitale manier van interviewen. De kinderen die geïnterviewd waren, zaten in een betrouwbare omgeving. Dit zou ervoor moeten zorgen dat kinderen zich op hun gemak voelen. Toch zat elke ouder naast het kind tijdens het voeren van de diepte-interviews. Dit zou ervoor kunnen zorgen dat kinderen andere antwoorden geven dan wanneer zij alleen zijn met een interviewer. Dit zou kunnen leiden tot andere conclusies.

2. Om het onderzoek betrouwbaarder en valide te laten zijn, hebben ouders een vragenlijst ingevuld met daarin dezelfde vragen (op een andere manier geformuleerd) als dat de kinderen hebben gekregen. Dit is gedaan om te kijken in hoeverre het kind zich bewust is van zijn gedrag en andersom. Doordat ouders van te voren al bij het interview zaten, hebben zij gehoord wat hun kinderen voor ervaringen hadden. Dit kan invloed hebben op de antwoorden die ouders gegeven hebben.

3. De kinderen die geïnterviewd zijn hebben verschillende leeftijden. Er zat een verschil van 3 jaar tussen sommige kinderen. Dit kan invloed hebben op de antwoorden die kinderen geven. Mening, ervaringen en mondigheid zijn drie verschillende dingen waar al een groot verschil in zit bij deze leeftijden.

8.3.1 AANBEVELINGEN

Dit onderzoek is voor elke leerkracht interessant. Er is namelijk veel onduidelijkheid over ADD en ADHD. Veel leerkrachten hebben hier een verkeerd beeld van en denken dat er maar weinig verschil bestaat tussen deze twee stoornissen. Ook voor ouders en of verzorgers kan het onderzoek interessant zijn, omdat er onderzocht is welke ervaringen hun kind op school en thuis heeft.

Er kunnen nog meer onderzoekend aangaande dit onderwerp uitgevoerd worden. Hieronder zijn een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die opnieuw gesteld kunnen worden over dit onderwerp:

- Wat is het verschil tussen ADD bij meisjes en jongens?
- Welke onderwijsbehoeften heeft een leerkracht die een kind met ADD in de klas heeft nodig?
- Welke invloed heeft onderzoekend leren op het leervermogen van kinderen met ADD?
- In hoeverre heeft visuele ondersteuning invloed op kinderen met ADD?
- Welk zelfbeeld hebben kinderen met ADD die een leeftijd van 8 tot en met 12 jaar hebben?
- Welke interesses zorgen ervoor dat kinderen met ADD zich kunnen hyperfocussen?
- Hoe komt het dat wanneer kinderen met ADD over hun ADD praten, zij veel minder op sociaal gebied antwoorden geven?

8.4 SAMENVATTING

“Welke specifieke onderwijsbehoeften hebben kinderen met ADD nodig om zich te kunnen concentreren tijdens lessen in de klas?”

Een tekort aan dopamine in de hersenen is één van de oorzaken van concentratieproblemen. Attention Deficit Disorder (ADD) is één van die concentratiestoornissen. ADHD en ADD worden vaak verkeerd geïnterpreteerd door mensen. ADD en ADHD hebben overeenkomsten, maar er zitten ook grote verschillen tussen deze stoornissen.

Naast deze lichamelijke oorzaak zijn er ook andere factoren die een rol spelen bij een verminderde concentratie. Wat duidelijk naar voren komt vanuit de theorie, is dat veel ADD'ers zich niet begrepen voelen door omstanders. Het ontbreken van structuur kan ook een oorzaak zijn van concentratieproblemen. Een ADD'er zal dus van buitenaf structuur aangeboden moeten krijgen. Dit kan zijn door te helpen met plannen van taken, een plan opstellen wanneer er opgeruimd wordt of samen een agenda invullen. Aandacht niet vast kunnen houden, niet lijken te luisteren, aanwijzingen niet opvolgen, makkelijk of snel afgeleid, hyperfocus, dromerig, chaotisch en moeite met plannen, zijn een aantal kenmerkende eigenschappen die horen bij ADD. Wanneer een ADD'er in een erg drukke omgeving werkt kan hij of zij zich niet goed concentreren. Dit benoemen de kinderen die geïnterviewd zijn zelf ook. Kinderen met ADD ervaren bepaalde dingen of gebeurtenissen in de klas die voor belemmerend of stimulerend werken. Geluid, onrust, gepraat en prikkels van buiten de klas, behoren tot één van de meest belemmerende factoren. Een leerkracht heeft een belangrijke rol in de klas als het gaat om de concentratie van een ADD'er. Kennis en inzicht in de stoornis is bijvoorbeeld heel belangrijk om begrip te kunnen hebben. Kinderen met ADD hebben onderwijsbehoeften nodig, net als elk andere kind zonder of met een stoornis. Wanneer er rekening gehouden wordt met de onderwijsbehoeften, is de kans groter dat er minder gekeken wordt naar de concentratiestoornis zelf. In dit onderzoek zijn er een tal van onderwijsbehoeften geformuleerd.

Ouders die een kind hebben met de diagnose ADD, willen juist meer begrip en aandacht voor hun kind. Zij ervaren hoe het voor het kind is om ADD te hebben en willen daarom dat de omgeving hen meer begrijpt

LITERATUURLIJST

- Arns, M., de Ridder, en anderen. (2009, juli 17) Efficacy of Neurofeedback Treatment in ADHD: The effects on Inattention, Impulsivity and Hyperactivity: a Meta-Analysis. Clinical EEG and neuroscience. Geraadpleegd op 14 november 2013. P 180-189 via: <http://www.ru.nl/@756530/pagina/>
- As, J, van, Hummelen, J.W, en anderen. *Neurofeedback and attention deficit hyperactivity disorder: what is it and is it working?* Tijdschrift voor de psychiatrie. Geraadpleegd op 14 november 2013 via: <http://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/87352>
- Bar, D. (2009) *Brein in beeld. Beeldvorming bij hersenonderzoek. Bio wetenschappen en maatschappij.* 28^e jaargang. Leiden: Drukkerij Groen. P.73-75
- Freed. J en Parsons F. (2005) *Ik denk in beelden, jij onderwijs in woorden. Talenten van AD(H)D-kind ontwikkelen.* Apeldoorn: Fontys OSO en Garant –Uitgevers. P. 19
- Geest, M en Heezen, J en anderen. (2012) *ADHD bij volwassenen.* Kenniscentrum. Geraadpleegd op 3 januari 2013 via: <http://www.psyq.nl/Programma/Kenniscentrum-ADHD-bij-volwassenen/Publicaties-adhd/Nieuwsbrief-Kenniscentrum/Patbrf-jrg-8-nr-2-augustus-2012/Attention-ADD?>
- Hallowel, E en Ratey, J. (2005) *Hulpvids ADHD. De meest actuele en complete hulpvids voor een succesvol leven met ADHD.* Amsterdam: Nieuwezijds.
- Hen, de, M.H., Geurts, H.M. (2008) *Is neurofeedback effectief bij kinderen met ADHD.* Tijdschrift voor neuropsychologie. Geraadpleegd op 14 november 2013 via <http://dare.uva.nl/record/403622>
- Lieshout (2002) Pedagogische Adviezen voor special kinderen.
- Lietaert, S., Fraine, de, B., en anderen. (2013 april-juni) Is typisch ook stereotypisch? *Een leerkrachtstijl voor het verhogen van de betrokkenheid van jongens en meisjes.* Impuls 43^e jaargang, nummer 4. PP 195-203. Geraadpleegd op 7 december via: http://www.procrustes.be/assets/upload/impuls_jg43-4_4_is_typisch_ook_stereotypisch.pdf
- Machielse, M. (2010, 1 september). *DE ADHD hype.* Driehuis. K. *Zembla.* Hilversum: VARA.
- Muermans, S., Göttgens, S. (2009, maart) geraadpleegd op 14 november 2013 via: <http://neurofeedback-dordrecht.nl/uncategorized/kritisch-artikel-ritalin/>
- Negelen, A. (datum onbekend) *ADD volgens mensen met ADD. ADD online.* (Geraadpleegd op 30 september 2013) www.addonline.nl/add/add

- Schilperoord, P. (2010, 3 november) *De zin van Ritalin. Effecten van ADHD medicatie op lange termijn nog onbekend*. Geraadpleegd op 14 november 2013 via:
<http://www.wetenschap24.nl/nieuws/artikelen/2010/november/De-zin-van-Ritalin.html>
- Teekens, O. Paling, K.M. (2004) *Als je kind leerproblemen heeft. Onderzoek, advies en begeleiding bij leerproblemen*. Houten: Uniboek
- Timmerman, K. (2000) *Werkhoudingsproblemen. Kinderen met aandacht- en werkhoudingsproblemen*. Culenborg: Centraal boekenhuis. P. 19.
- Windt, Karen (2012). *Veranderingen verwacht m.b.t. ADD in DSM-V. Stichting ADD*. Geraadpleegd op 10 november 2013. www.sadd.nl
- Windt, K. (2012) *Wat is ADD? Het overwegend onoplettende type. Levente*. Geraadpleegd op 2 december 2013. www.levente.nl/watisadd

BIJLAGE 1: INTERVIEW VOOR KINDEREN

1. Sinds wanneer heb je de diagnose ADD?
2. Zou je eens kunnen vertellen waaraan je kunt merken dat je ADD hebt?
3. Wat doe je het liefst wanneer je niet op school zit, maar thuis bent?
4. Ga je graag naar school?
5. Wil je eens uitleggen hoe het is om ADD te hebben als je op school zit?
6. Kan je uitleggen wat voor jou lastig is op school, omdat je ADD hebt?
7. Wanneer kan jij je goed concentreren op school?
Hoe komt het dat jij je wel goed kan concentreren?
8. Wanneer kan jij je niet concentreren op school?
Hoe komt het dat jij je niet kan concentreren?
9. Waar ben je heel goed in op school?
En hoe komt dit?

Medicatie

10. Gebruik je medicijnen omdat je ADD hebt?
Zo ja, waarom?
Zo nee, waarom niet?
11. Wat is het verschil met de tijd dat je geen medicatie had en nu?

Handelen van de leerkracht

12. Welke hulp krijg jij van je meester of juf omdat jij ADD hebt?
13. Zou je minimaal drie dingen op kunnen noemen die jij graag wilt dat de juf of meester doet, zodat jij beter kan werken op school?

Leeftijdgenootjes

14. Kunnen kinderen uit je klas je erbij helpen om je beter te kunnen concentreren?
15. Met welke kinderen werk jij het liefst in een groepje?

Ouders

16. Welke hulp geven jouw ouder(s) of verzorger(s) jou om beter te kunnen werken op school?
17. Welke hulp vind jij dat je nodig hebt van je ouder(s) of verzorger(s)?

Leeromgeving

18. Hoe moet een klaslokaal er volgens jou uitzien, zodat jij het beste kan leren?
Wat voor een soort lessen vind jij prettig om te krijgen van jouw juf of meester?

Middelen

19. Als je drie dingen zou moeten noemen die in de klas liggen die ervoor zorgen dat jij je goed kunt

concentreren, wat zijn die dingen dan? Denk bijvoorbeeld aan een spelletjes, lezen van een boek etc.

20. Als je drie dingen zou moeten noemen die in de klas liggen die ervoor zorgen dat jij je niet goed kunt concentreren, welke dingen zijn dat dan? Denk bijvoorbeeld aan een spelletjes, lezen van een boek etc.

BIJLAGE 2: VRAGENLIJST OUDER(S) EN OF VERZORGER(S)

1. Sinds wanneer heeft uw kind de diagnose ADD?
2. Waaraan kunt u merken dat uw kind ADD heeft?
3. Wat doet uw kind het liefst wanneer hij of zij niet op school is?
4. Gaat uw kind graag naar school?
5. Wilt u eens uitleggen of ADD een belemmering is voor het kind en zijn/haar basisschool periode?
En welke belemmeringen brengen zijn dat wel of niet?
6. Kunt u vertellen waar uw kind moeite mee heeft op school, waarvan ADD de oorzaak is?
7. Wanneer kan uw kind zich concentreren?
Hoe komt dat denkt u?
8. Wanneer uw kind zich niet concentreren op school?
Hoe komt dat denkt u?
9. Waar is uw kind goed in op school?

Medicatie

10. Gebruikt uw kind medicijnen?
Zo ja, waarom?
Zo nee, waarom niet?
11. Wat is het verschil met de tijd dat uw kind geen medicatie had en nu?

Handelen van de leerkracht

12. Welke hulp krijgt uw kind van de meester of juf omdat hij of zij ADD heeft?
13. Kunt u drie dingen noemen die uw kind verwacht van de leerkracht, zodat hij of zij beter kan werken op school?

Leeftijdgenootjes

14. Met wat voor soort kinderen werkt uw kind het liefst op school?
15. Met wat voor soort kinderen speelt uw kind het liefst?

Ouders

16. Geeft u hulp aan uw kind, omdat uw kind ergens moeite mee vanwege ADD?
Zo ja, welke hulp?

Leeromgeving

18. Wat zou volgens u de ideale leeromgeving zijn voor uw kind in de klas?

Leerstijl

19. Er zijn altijd vier soorten manieren waarop iemand leert: je bent een denker, een doener, een beslisser of een dromer. Als u er één zou mogen kiezen die het beste bij uw kind past, welke is dit en waaraan merkt u dit?
20. Is u kind visueel ingesteld

Zo ja, kunt u dit toelichten?

Zo niet, kunt u dit toelichten?

Middelen

22. Als u drie dingen zou moeten noemen die in de klas liggen die ervoor zorgen dat uw kind zich beter of goed zou concentreren, wat zijn die dingen dan? Denk bijvoorbeeld aan een spelletjes, lezen van een boek etc.

23. Als u drie dingen zou moeten noemen die in de klas liggen die ervoor zouden kunnen zorgen dat uw kind zich minder goed of niet concentreert, welke dingen zijn dat dan?

Waarom?

Hartelijk bedankt voor het invullen van de vragen.

Zou u deze naar mij op willen sturen? jaccy91@hotmail.com

Groeten,

Jacolie.

BIJLAGE 3: ANALYSE VRAGENLIJST OUDERS

In deze paragraaf zijn de uitkomsten van de antwoorden in tabellen weergegeven. De betekeniseenheden zijn hetzelfde als bij de analyse van de diepte-interviews. Doordat deze hetzelfde zijn kan er weer gekeken worden of er nieuwe of aanvullende inzichten zijn op de uitkomsten van de diepte-interviews. Er wordt dus beschreven hoe ouders kijken naar de eigenschappen van hun kind, de werkhouding en de factoren die hun kind stimuleren of belemmeringen in hun dagelijks leven op school en thuis.

Doordat dezelfde codes zijn toegekend aan de betekeniseenheden als bij de diepte-interviews, zijn er tijdens het analyseren van de citaten van de vragenlijsten nieuwe codes ontstaan. Dit komt doordat de ouders andere termen en een andere verwoording gebruiken. In de tabel hieronder staan de nieuwe codes.

Niet meerdere taken uitvoeren	Muziek	Structuur	Begrip	Vaste patronen
Geen duidelijke structuur	Onzekerheid	Fantaseren	Boeiende dingen	Ruimtelijk inzicht
Schrijven van tekst	Moeilijkheid	Grote stukken tekst	Werkjes	Spreekbeurt
Meer aandacht	In gedachten raken	Kortdurende taken	Slecht organiseren	Eigen tempo
Instructie	Automatiseren	Gevoelig	Kleuren	Opdracht op computer
Zelfvertrouwen	Meervoudige opdrachten	Veel tekst	Plaatjes	

Tabel 1: ouder 1

Betekenis eenheid	Code
Eigenschappen	-visueel ingesteld
Werkhouding	-Snel afgeleid -Niet meerdere taken uitvoeren -Moeite met plannen -Slechte concentratie
Stimulerend in de klas	-Muziek -Gym - Expressievakken -Structuur - Begrip -Hulp bij plannen -Rust -Rustige werkplek -Vaste patronen - Koptelefoon
Belemmeringen	-Geen zin in school -Onzekerheid -Bijwerkingen -Veel tekst -Minder interesse -Rommel -Geluid -Visuele prikkels

Tabel 2: ouder 2

Betekenis eenheid	Code
Eigenschappen	-Visueel ingesteld -Beelddenker -Rustig -Dromerig -Fantaseren
Werkhouding	-Snel afgeleid -Ruimtelijk inzicht -Slechte concentratie - Moeite met plannen
Stimulerend in de klas	-Zin in school -Boeiende dingen -Tekenen en rekenen -Medicatie -Minder druk in hoofd -Voor aan in de klas -Tekst voorlezen -Meer werktijd -Rustige klasgenootjes

	- Hulp bij plannen - Rustige werkplek - Digibord - Plaatjes
Belemmeringen	- Schrijven van teksten - Dyslexie - Moeilijkheid - Grote stukken tekst - Werkjes in lokaal

Tabel 3: ouder 3

Betekenisseenheid	Code
Eigenschappen	- Visueel ingesteld - Onrustig in hoofd - Beelddenker
Werkhouding	
Stimulerend in de klas	- Beelden - Medicatie - Rust in hoofd - Meer aandacht en begrip - Muziek met koptelefoon
Belemmeringen	- Spreekbeurt - Rommel - Kleuren

Tabel 4: ouder 4

Betekenisseenheid	Code
Eigenschappen	- In gedachten raken - Vermoeid - Creatief - Dromerig
Werkhouding	- Slechte concentratie - Snel afgeleid - Moeite met organiseren - Beeld denker - Slordig - Traag
Stimulerend in de klas	- Zin in school - Kortdurende taken - Rustige werkplek - Beelden - Visueel - Slaappil

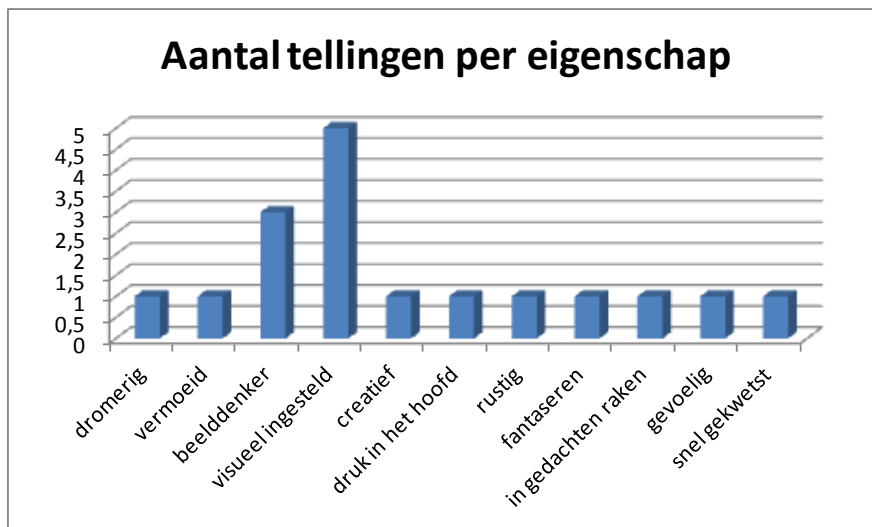
	-Vooraan in de klas -Langere werktijd -Eigen tempo -Eigen werkplek -Tussen de lijntjes schrijven -Rustige klasgenootjes -Hulp bij plannen -Hulp bij organiseren -Interactie
Belemmeringen	-Aandacht ergens bij houden -Instructie -Automatiseren -Plannen -Spreekbeurt -Schrijven -Drukke -Plaatjes - Raam -Kleuren

Tabel 5: ouder 5

Betekenisseenheid	Code
Eigenschappen	-Gevoelig -Snel gekwetst -Visueel ingesteld
Werkhouding	-Slechte concentratie -Hyperfocus -Slechte fijne motoriek
Stimulerend in de klas	-Beelden -Medicatie -Sporten en computerspelen -Opdrachten op de pc -Zelfvertrouwen stimuleren -Rustige werkplek -Computers -Visueel
Belemmeringen	-Begrijpend lezen -Verwerken van spreekbeurt -Automatiseren -Schrijven -Meervoudige opdrachten -Geluid -Onrustige kinderen

8.4 CONCLUSIES VAN AANTAL TELLINGEN

In dit hoofdstuk wordt in staafgrafieken weergegeven hoe vaak de codes die al vast stonden en die er bij gekomen zijn geteld voorkomen. Het gaat hierbij om de citaten van ouders over hun kind. Op basis van deze gegevens zijn er conclusies getrokken. Er stonden meer codes van te voren vast, dan nu in de grafieken te zien zijn. Omdat sommige codes geen één keer toegekend zijn aan de betekeniseenheden, zijn deze ook niet in de grafieken geplaatst. De reden hiervan is dat wanneer er geen telling gedaan is, dit geen invloed op de conclusie en de grafieken blijven op deze manier overzichtelijk en leesbaar.

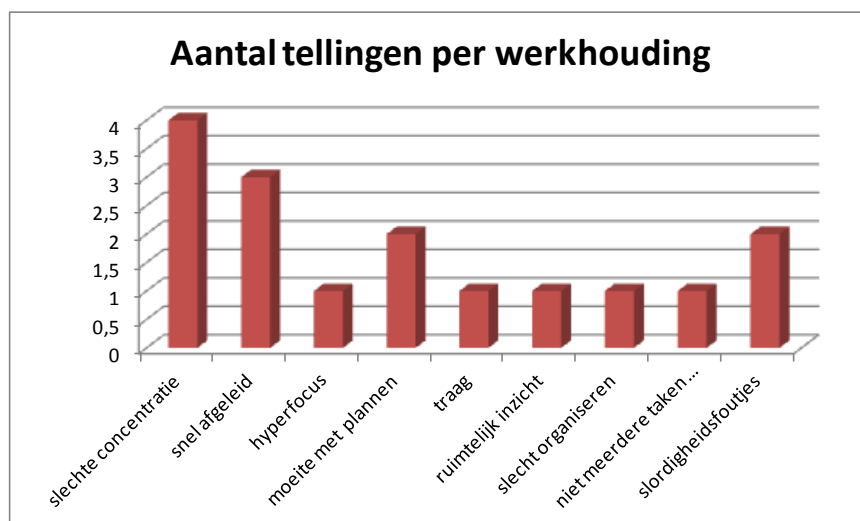
Grafiek 1: eigenschappen

In deze grafiek zijn een aantal eigenschappen te zien die ouders hebben benoemd in de vragenlijst. Het opvallende is dat ook in deze grafiek heel duidelijk te zien is dat ouders aangeven hun kind visueel ingesteld is en een beelddenker is. Dit antwoord kwam vooral naar voren wanneer de ouders moesten aangeven op welke manier hun kind het beste

leerde of wat ervoor zorgde in de klas dat hun kind zich beter kon concentreren.

Deze eigenschappen komen overeen met de eigenschappen die kinderen over zichzelf vertelden (zie grafiek 1: eigenschappen paragraaf 8.3) Ook waren er twee ouders die heel snel al in hun antwoorden aangaven dat hun kind erg gericht is op beelden.

In deze grafiek komt de term: druk in mijn hoofd niet voor. Ouders hebben geen één keer benoemd dat hun kind druk is in zijn of haar hoofd, terwijl hun kinderen dit juist wel als eigenschap of gevoel benoemen. Dit is natuurlijk niet vreemd, omdat dit puur een ervaring of gevoel is dat jezelf hebt en een ander niet kan zien. Daarnaast is het opvallend dat ouders veel meer naar sociaal emotioneel gebied kijken dan kinderen. Dit is bijvoorbeeld goed te zien aan de eigenschappen: gevoelig en snel gekwetst. Er waren ouders die aangaven dat hun kind door deze eigenschappen sneller gepest werden.

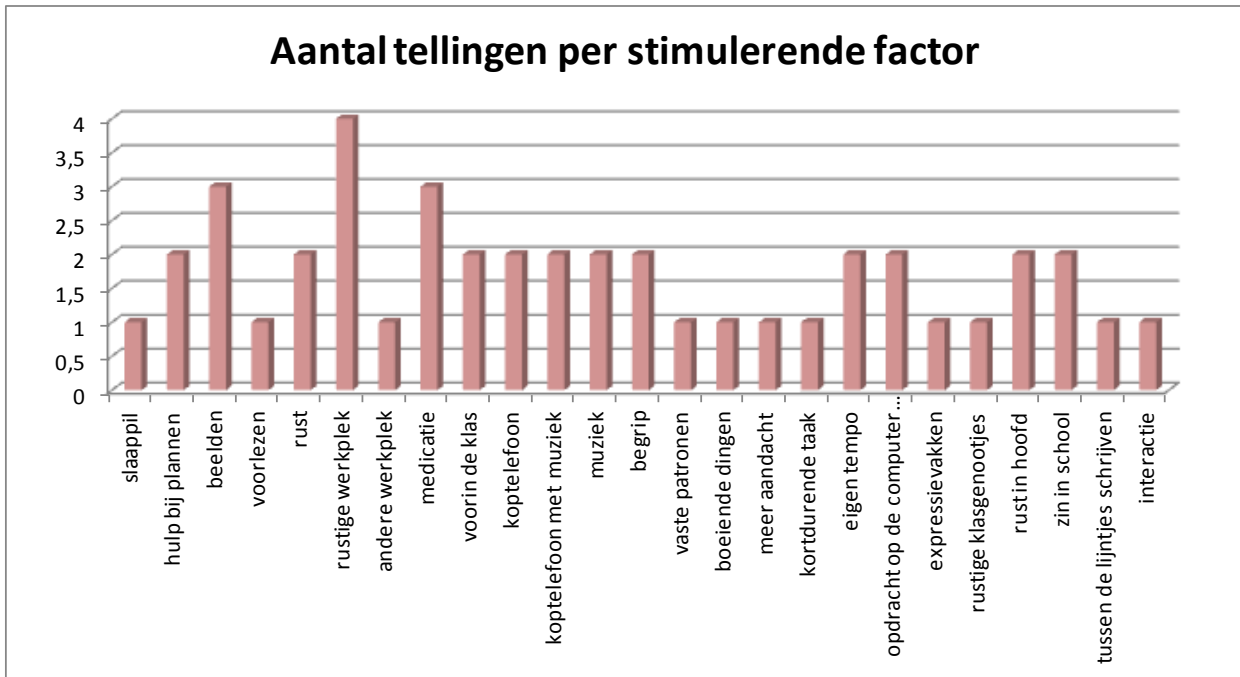

Grafiek 2: werkhouding

In deze grafiek is te zien dat ouders aangeven hun kind een slechte concentratie heeft. Dit komt overeen met wat de kinderen zeggen over de kenmerken van hun ADD. In de grafiek van de analyse van de kinderen, komt naar voren dat de kinderen regelmatig hebben gezegd moeite te hebben met plannen. Een groot deel van

de ouders heeft wel aangegeven hulp te bieden bij het organiseren van huiswerk met behulp van een agenda of planbord. Opvallend is dat maar één ouder over de term hyperfocus gesproken heeft. Een andere ouder gaf wel aan dat hun kind afgeleid is, wanneer het niet interessant is, maar wanneer het wel interessant is de concentratie beter is. Daarentegen hebben de kinderen geen een keer benoemd dat zij zich kunnen hyperfocussen wanneer zij iets erg interessant vinden. Kinderen vertaalde hun ADD juist meer naar het niet kunnen concentreren.

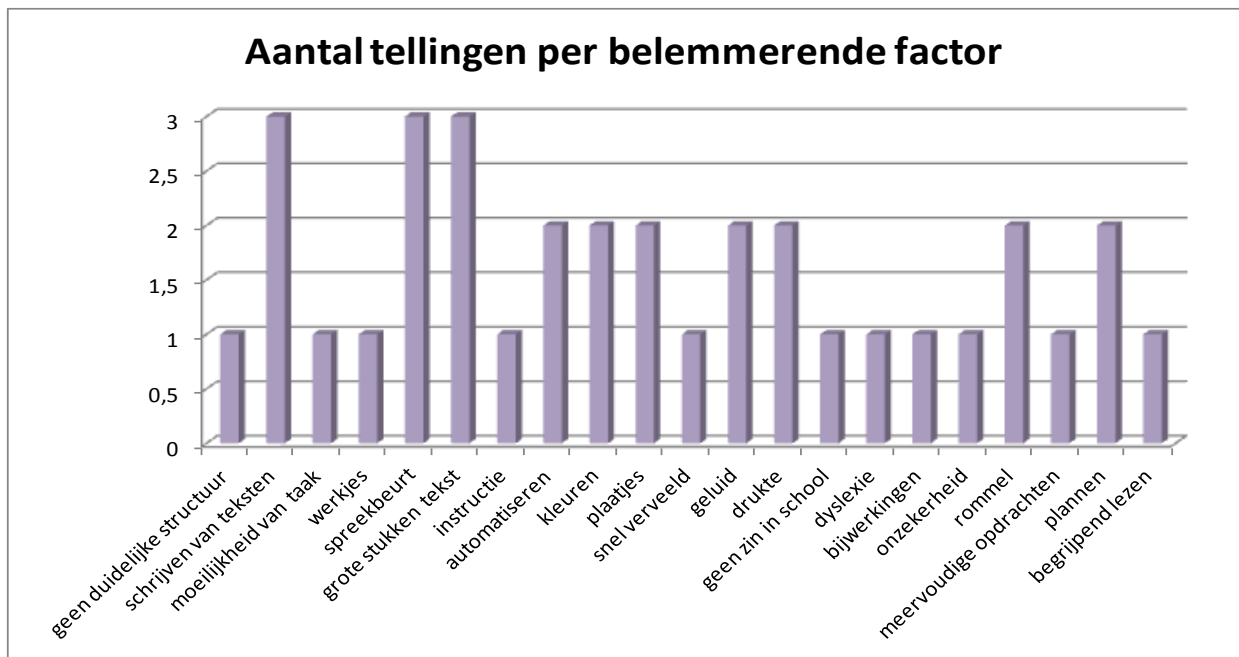
Grafiek 3: eigenschappen

Ouders hebben aangegeven medicatie geen prettige manier te vinden om hun kind te helpen zich beter te kunnen concentreren, maar ze zien het wel als stimulerende factor. De meeste ouders beschreven dat zij ander gedrag zien door het slikken van de medicatie. Dit is gedrag waarbij kinderen zich beter kunnen concentreren en waarbij ook betere resultaten te zien zijn.

Ook is te zien dat ouders het geven van hulp bij plannen als een stimulerende factor zien. Net als de kinderen, geven ouders aan dat een rustige werkplek één van de dingen is dat kan helpen voor een betere concentratie en taakgerichtheid. Er waren twee ouders die schreven dat hun kind het erg prettig vindt om zachte muziek op te hebben en dat hun kind zich daardoor beter kon concentreren thuis, maar ook op school. Ook de term beelden stijgt er bovenuit. Een aantal ouders gaven al aan dat hun kind visueel ingesteld is en dat beelden ervoor zorgen dat hun kind zich kan focussen, omdat het dingen beter begrijpt door het zien van beelden.

Grafiek 4:belemmerende factoren

Deze grafiek verschilt erg met de analyse van de diepte-interviews van de kinderen. Er waren drie ouders die beschrijven dat ze denken dat hun kind het schrijven van teksten als een belemmering ervaart. Er waren twee ouders die vertelden dat dit kwam doordat de fijne motoriek van hun kind minder goed was. Ook waren er ouders die ervoeren dat hun kind moeite heeft met het voorbereiden van spreekbeurten. Dit komt overeen met de belemmerende factor: *grote stukken tekst*. Bij het voorbereiden van een spreekbeurt is het nodig om grote stukken tekst te lezen en te schrijven. Deze ouders gaven ook aan dat het lezen van de teksten veel langer duur bij hun kind, omdat hun kind dan afgeleid wordt door andere dingen of geen verbanden kan leggen.

BIJLAGE 4: ONDERWIJSBEHOEFTE KAART VOOR IN DE KLAS

Een kind met ADD heeft :

- Instructie nodig waarbij de leerkracht even kort herhaalt wat er gezegd is
- Instructie nodig waarbij een leerkracht kort en bondig vertelt wat er van het kind verwacht wordt
- Instructie nodig waarbij visuele ondersteuning aangeboden wordt
- Opdrachten nodig waarin geen grote stukken tekst staan beschreven
- Opdrachten nodig waarin niet te veel afbeeldingen staan
- Leeromgeving nodig waar in rust kan worden gewerkt
- Leeromgeving nodig die er rustig uit ziet
- Leerkracht nodig die weet dat ADD niet hetzelfde is als ADHD
- Een leerkracht nodig dit begrip heeft voor het gedrag van het kind
- Leerkracht nodig die weet welke interesses het kind heeft en verwerkingen of opdrachten hierop aansluit
- Leerkracht nodig die kennis heeft over ADD op het gebied van eigenschappen en onderwijsbehoeften
- Een plek in de klas nodig waar hij of zij de leerkracht goed kan zien
- Een plek in de klas nodig waarbij de leerkracht snel bij het kind is om hulp te bieden
- Een plek nodig die niet naast het raam is
- Een eigen werkplek nodig waar hij of zij naar toe kan gaan wanneer het te druk is
- Een leerkracht en ouder(s) nodig die helpen bij plannen van huiswerk of opdrachten
- Een leerkracht en ouder(s) nodig die helpen bij het plannen en voorbereiden van een spreekbeurt
- Klasgenootjes nodig die rustig zijn tijdens het samenwerken
- Klasgenootjes nodig die het kind kunnen helpen met concentreren door het kind met ADD hierop te wijzen
- Klasgenootjes, leerkracht en ouders die begrip hebben voor ADD